

תוכן העניינים

5	פתיחה
8	הקדמה למורה
10	עקרונות הלימוד

פרשת שמות

17	מצבם של בני ישראל בארץ גושן
----	-----------------------------

פרק א

19	בני ישראל במצרים
22	עבודת הפרך
24	דגשים חינוכיים בהוראת נושא עבודת הפרך
29	המיילדות העבריות
32	המסרים העולים מפרק א

פרק ב

33	לידת משה ואימוצו על ידי בת פרעה
38	יציאת משה אל אחיו
42	בריחת משה למדין
46	זעקת בני ישראל ושמיעת ה' את זעקתם
48	המסרים העולים מפרק ב

פרקים ג-ד

49	משה רועה צאן במדבר וה' מתגלה אליו
52	שליחותו הגדולה של משה
58	שיבת משה אל יתרו וחזרתו למצרים
60	הפגישה בין משה ואהרן והופעתם לפני העם
63	המסרים העולים מפרקים ג-ד

פרק ה

64 דברי משה ואהרן אל פרעה
67 הכבדת השעבוד
68 דברי השוטרים למשה ואהרן ודברי משה אל ה'
70 המסרים העולים מפרק ה
71 סיכום פרשת שמות

פתח דבר

נמצאים אנו בתקופה מיוחדת במינה בקורות עם ישראל, תקופה של שיבת העם לארצו ותחייתו בה לאחר אלפיים שנות גלות. בארצנו הולכים ונבנים ערים ויישובים, עצי פרי ניטעים, שדות תבואה נזרעים לרוב, החקלאות מתפתחת ומתחדשת באופן מופלא, ועמה גם תחומים רבים נוספים: הכלכלה, המדע, הרפואה, הטכנולוגיה, הביטחון ועוד. התפתחות מופלאה זו מעוררת התפעלות גם מצד עמי העולם ומרתקת את התעניינותם.

בתחיה זו מגלה עם ישראל כוחות חיים אדירים של גבורה ועז, אומץ, יצירה ומחשבה.

מתוך מסירות נפש ואמונה מגשים העם את חזון התורה והנביאים, כאמור בתורה (דברים ל, ג): "וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרַחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבְּצֶךָ מִכָּל הָעַמִּים", וכמבואר בנביא (עמוס ט, יד): "וְשָׁבְתִי אֶת שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשֻׁמוֹת וַיֵּשְׁבוּ וַנִּטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת יַיִןם וְעָשׂוּ גִנוֹת וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיָהֶם". הארץ שמחה לקראת בניה המתקבצים לתוכה, ומניבה פירותיה ותבואתה בעין יפה, כדברי הנביא יחזקאל (יחזקאל לו, ח): "וְיָאֵתֶם הָרִי יִשְׂרָאֵל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קָרְבוּ לְבֹא".

גם התורה הולכת ושבה לתחיה בארץ ישראל. קולה נשמע בבתי מדרשות ובישיבות רבות, ומתנופת התחיותם של אלו, גם תלמודי תורה ובתי ספר תורניים קמים שוב ברחבי ארצנו, וקול התורה בפיהם של תינוקות של בית רבן הולך ומתרבה, הולך ומתחזק, "ותורה חוזרת ללומדיה" (סנהדרין צז ע"א).

והנה כשם שהתקופה מיוחדת בתחייתה, וכשם שהבנת מעשי ה'

הגדולים בתקופתנו צריכה התבוננות מעמיקה, כן נדרשים לומדי התורה להעמיק ולברר את תלמודם בדור זה.

וכך כתב **מרן הרב קוק** בספרו "אדר היקר" (מעט צרי עמ' יח): "על תלמידי חכמים שבארץ ישראל, החוכה עבשיו כימי עולם להראות גלוי לכל בני עמנו מה האויר המחכים של ארץ חמדתנו עושה, וכמה הוא פועל עלינו להשפיע שפע חיים ואורה על כל דרכנו... כשתהיה האורה גדולה בכמותה ובאיכותה על ידי הרמת כח המחשבה התורית".

הבסיס לצמיחת תלמידי חכמים מלאי חיים ואורה הוא החינוך של ילדי ישראל בגיל הרך, ומכאן האחריות הגדולה המוטלת על המחנכים בכלל ובארץ ישראל בפרט. וכך כתב **מרן הרב קוק** בדרשתו בעת חנוכת 'בית התלמוד תורה' ברחובות (מאמרי הראי"ה עמ' 229): "יסוד האומה ביחס העתיד שלה תלוי ביסוד החינוך... על בן באהבת עמנו וארצנו אנו חייבים להתחזק ביותר ליסוד החינוך שבישוב החדש החביב על היסוד הישראלי המבטיח, על יסוד כזה שנהיה בטוחים שהילד היהודי יהיה על-ידו כשיגדל איש יהודי שלם, טוב לעצמו, גם טוב לעמו".

לימוד התורה של תינוקות של בית רבן איננו רק כדי להכשירם להיות תלמידי חכמים כשיגדלו. ישנו ערך עצמי עצום ללימוד התורה שלהם, המוסיף בעצם קיומו עוז וטהרה לעולם בכלל ולישראל בפרט. וכך אמרו חז"ל **במסכת שבת** (ק"ט ע"ב):
"אין העולם מתקיים אלא בשביל הכל תינוקות של בית רבן".

עלינו לברר אם כן בירור מעמיק מהו האופי הראוי לחינוך הילד הישראלי. לשאלה זו נדרש **מרן הרב קוק** באגרת המכונה **"אגרת החינוך"** (אגרת קע, אגרות הראי"ה ח"א עמ' ריח), וזו לשונו:

"מטרת החינוך היא להכשיר את האדם לצורתו המתוקנת, שהנקודה המרכזית שבה היא לעשותו טוב וישר".

עשיית הילד טוב וישר היא על ידי לימוד התורה, כפי שממשיך הרב שם באגרת: **"על בן לקח מקום בראש החינוך הישראלי – תלמוד תורה..."**.

התורה בונה את האדם – כל פסוק ופסוק מתורת ה' משפיע על האדם: אמונה, יראת ה' ואהבתו, קדושה, צדק ויושר, אהבת הבריות ועוד מידות רבות.

כאשר נבוא ללמוד עם הילדים, נפגשים עם אותם ערכים מלאי טוב ויושר העולים מן הפסוקים ונעסוק בהם בהרחבה, כך שהילד יתרשם מהם ויתחזק בו הרצון לקיימם.

בחוברות שלפניכם נעסוק בפרשות ספר בראשית לאור דרך חינוכית זו, כפי שהתבררה והתלבנה במשך שלושים השנים האחרונות בתלמוד תורה 'מורשה' בירושלים, הצועד לאור תורתם של מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל ובנו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, מתוך שאיפה להאיר את הדברים בליבות הילדים הטהורים, כדי לעורר בהם מידות אלו.

נחתום בתפילה: "והערב נא ה' אלקינו את דברי תורתך בפינו ובפיות עמך בית ישראל, ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל, כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה".

הקדמה למורה

מוגשת לפניכם חוברת עזר להוראת חומש בראשית, המיועדת למורים המלמדים בכיתות א-ב, אשר מטרתה להאיר ולבאר פשטי פסוקים לאור דברי חכמינו ז"ל, ראשונים ואחרונים. מתוך ביאור זה עולים מסרים וערכים חשובים, אותם אנו מעוניינים להנחיל לתלמידינו.

כמורים לתורה, הקושי העומד לפנינו לרוב הוא: כיצד נצליח לעורר את רצונם של תלמידינו להזדהות עם אותם מסרים וערכים העולים מן הפסוקים?

בחוברת זו אנו מבקשים לתת מענה לשאלה זו, בשני שלבים:
א. מתוך לימוד הפסוקים ומתוך עיון בדברי חכמינו ז"ל, ראשונים ואחרונים, אנו מזהים את המסרים והערכים העולים מן הפסוקים.
ב. מוצגת כאן דרך כיצד ללמד מסרים וערכים אלו, באופן שליבם של הילדים יפתח לקראתם.

ישנם מספר עקרונות המנחים את הלימוד על מנת שיתאים לילדים ויפעל את פעולתו המבורכת, והם מפורטים לפניכם בפרק העוסק בעקרונות הלימוד.

* * *

דרך הוראה זאת מבוססת על הקומה הראשונה וההכרחית, הכוללת **מפגש עם האותיות, המילים והפסוקים של התורה** עצמה, כפי שניתנה לעם ישראל בהר סיני, שהיא היא המורשה המונחלת לנו מאז. **קריאת הפסוקים, למידתם בעזרת רש"י ושינונם, הם היסוד והבסיס עליו בנוי כל הלימוד שלנו**, ובלעדיהם העיקר חסר מן הספר. רק על גבי קומה זו יש מקום לקומה השנייה – לתכנים, למסרים, למידות הטובות

הקדמה למורה

ולערכים העולים מן הפסוקים לאור דברי חכמינו ז"ל. לפיכך אין בחוברת רצף של כל פסוק ופסוק, אלא הארת פסוקים בהם, לדעתנו, יש מקום לביאור ולהרחבה מיוחדת.

אנו תפילה ששתי הקומות יחדיו תפעלנה את פעולתן המבורכת על הילדים, והם יגדלו לתפארת עם ישראל.

ויהי נעם ה' אלקינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו.

עקרונות הלימוד

בפתח הדברים נביא את העקרונות אשר שמשו לנו אבני יסוד בבואנו
ללמד את ילדי ישראל:

הקדמה: לימוד תורה – פגישה עם דבר ה'

לימוד התורה איננו רק הבנה, השכלה ורכישת ידיעות ותובנות, כשאר
לימודי החול והמדע. לימוד תורה הוא פגישה חיה עם דבר ה', הפועלת
פעולה פנימית על הלומד ומפיחה בו חיים, כפי שאנו אומרים בתפילה:
"כי הם חיינו ואורך ימינו".

לימוד התורה מביא את האדם ליראת ה' ואהבתו, שהם עיקרה של
התורה, כפי שנאמר (דברים ד, י): "יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחרב
באמר ה' אלי הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר ילמדון ליראה אתי
כל הימים...", ועוד נאמר (דברים י, יב): "ועתה ישראל מה ה' אלקיך שאל
מעמך כי אם ליראה את ה' אלקיך ללכת בכל דרכיו ולא תהבה אתו...", ולשון
הרמב"ם **במורה נבוכים** (ג, כד): "תכלית התורה כולה בכל מה שכללה
אותו ממצוות עשה וממצוות לא תעשה ומיעודים וסיפורים, אמנם הוא דבר
אחד, והוא - יראת האלוה יתברך".

לימוד התורה בונה ומפתח באדם רגשי קודש - שייכות פנימית
טבעית חמה ובריאה לתורה, למצוות, ליראת ה' ולאהבתו. בניית
הרגשות הללו אפשרית ונחוצה מאוד בפרט בקרב הילדים ש'לא טעמו
טעם חטא' ותמימותם וטהרתם טרם נפגמו.

1. בניית הטוב והישר

המטרה העיקרית של החינוך בישראל, כפי שהקדמנו בדברי
הפתיחה, היא לעשות את הילד טוב וישר, כפי שכתב מרן הרב קוק

ב"אגרת החינוך" (אגרות הראי"ה ח"א עמ' ריח). טוב ויושר כוללים את כל המידות הטובות, הן מידות שבין אדם לחברו כמו אהבת הבריות, הרצון להיטיב, הכבוד לזולת, הצדק והיושר, הענוה והצניעות וכו' והן מידות שבין אדם למקום כמו אמונה, אהבת ה', יראת ה', ההליכה בדרכיו, ועוד מידות רבות הנלמדות מן התורה.

כאשר נלמד את הפסוקים ניתן מקום מרכזי למסרים אלו, ובכך נבנה את הטוב והישר אצל הילד.

בנוסף לכך צריך לתת מקום נכבד להסברה ולהתמודדות עם שאלות של הבנה הדורשות חשיבה.

2. הערצת אבות האומה

אחת הדרכים המרכזיות לבניית יסודות הטוב והישר, יראת ה' ואהבתו בקרב הילדים היא הפגישה עם מידותיהם ומעשיהם של אבותינו ואימותינו, ושאר גדולי האומה הנזכרים בהמשך התורה.

התורה מפגישה אותנו עם דמויותיהם הענקיות של אבותינו שהקב"ה אהב אותם, בחר בהם להקים מהם את עם ה', דיבר איתם, ושמר עליהם, ואף הם יראו את ה', אהבו אותו בכל ליבם והלכו בדרכיו. התורה מלמדת אותנו על מידותיהם ומעשיהם של האבות כדי שנלמד ללכת בדרכם: בטוב הלב, ברחמנות, באהבה, בכבוד לבני האדם, בגבורה ובמסירות, ביושר ובצדק, בענוה, ביראת ה' ואהבתו, בקדושה ובטהרה ועוד. חכמינו (רש"י יהושע יד, טו) קראו לאברהם אבינו "האדם הגדול בענקים", כדי שנשאף להידמות לו במעשיו, וכן אמרו חז"ל ותנא דבי אליהו רבה (כה): "חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב".

לאור זאת נלך אף אנו בדרכה של התורה - נפגיש את הילדים עם אישיותם, גדלותם וצדקותם של אבותינו, ונבסס את ההערצה כלפיהם. לגבי 'חטאיהם' של האבות אנו הולכים בדרכם של חז"ל שאמרו (שבת קיב ע"ב): "אם [היחס שלנו ל]ראשונים [הוא כ]מלאכים, אנו בני אנשים, ואם ראשונים בני אנשים אנחנו כחמורים...". מתוך ההערצה שיש

בנו לאבותינו אנו מבינים שכשם שאין ביכולתנו להבין את מדרגתם של המלאכים, כך אין ביכולתנו להבין את מדרגת החיים של אבות האומה. 'חטאיהם' מובנים לנו על פי מאמר חז"ל (ויבמות קכא ע"ב): "הקב"ה מדקדק עם פניביו [הצדיקים] בחוץ השערה..." - לפי רום מעלת האבות, גם סטיה קלה ממדרגתם נחשבת לחטא, כגון 'חטאו' של יוסף שאמר לשר המשקים "כי אם זכרתני איתך... והזכרתני..." ונחשב לו הדבר לחוסר בטחון בה! או 'חטאו' של משה שהכה את הסלע במקום לדבר אליו וכדו'. כך נבאר את הדברים לעצמנו ולתלמידינו הבוגרים. ילדים רכים, הבנתם פשוטה ותמימה, וגם הסברה כזו של חטאי האבות מעט מורכבת עבורם, ועלולה לפגום בהערצה ובהערכה הנכונה שלהם כלפי אבותינו, שצריכים להצטייר בנפשם כ'מלאכים'. לכן נשתדל ככל הניתן לא ללמד כלל 'חטאים' של האבות בגיל הרך. על ה'חטאים' המפורשים בכתוב וכגון צחוקה של שרה, מעשה ראובן, מכירת האחים את יוסף וכדו') כמובן לא נדלג, אלא נבאר אותם על פי דברי הראשונים והאחרונים באופן שלא יפגום במעלתם, כפי שהשתדלנו לעשות בביאורינו בחוברות למורה. בגיל בוגר יותר, כשמתפתחת הבנתם של הילדים והם בשלים יותר לקבל מורכבויות, נוכל להפגישם גם עם ה'חטאים' הנזכרים בחז"ל, ולהעמיק ולבאר להם את המשמעות העמוקה של 'חטאי' האבות.

3. הדגשת ההשתדלות ולא הניסים

בלימוד הפסוקים המספרים על מעשיהם של גדולי האומה נפגיש את הילד עם מאמציהם למען עשיית הטוב והישר, ובכך נעורר את רצונו של הילד לכך.

לימוד מרובה על ניסים ומופתים עלול להחליש את רצונו של הילד להתאמץ בעשיית הטוב וללמד אותו שיש לסמוך על הנס, ולכן נמנע בלימוד ניסים ומופתים שאינם מפורשים בתורה. יחד עם זאת, במקום שמופיעים ניסים בתורה, כמו בחומש שמות,

נלמד אותם ונעמיק בהם, כדי לעורר בילד את יראת ה' וגדולתו ואת אהבתו לעמו.

4. הדגשת החיוב ותמצות השלילה

בלימוד התוכן של המידות הטובות נבנה אצל הילד את היחס הנכון בין החיוב לשלילה, כך שהעיסוק בחיוב יתפוס את המקום המרכזי בלימוד, וכך יתפתח ויתחזק רצונו של הילד לטוב. העיסוק בשלילה ייעשה באופן תמציתי ללא ירידה לשפלות הרע. נמנע מלפרט על הרע, ומלספר עליו בצורה חווייתית, דבר העלול לפגוע בנפשו העדינה של הילד.

5. לימוד פשוטו של מקרא

בלימוד הפסוקים נתמקד בפשטי המקראות, כפי שהורונו חכמינו ז"ל (שבת סג ע"א) ש"אין מקרא יוצא מדי פשוטו". לימוד דרשות חכמינו ז"ל שאינן כפשוטו של מקרא עלולות לבלבל את הילד בהבנת פשט הפסוקים, וכן עלולות לערער את בטחונו במילים הכתובות בתורה. כמוכן שדברי חכמינו ז"ל הינם דברי אלקים חיים שניתנו למשה בסיני ועברו במסורת מדור לדור, אך העיסוק בהם מתאים לגיל מבוגר יותר.

6. דרשות חכמינו ז"ל

תורה שבכתב ותורה שבעל פה מהוות חטיבה אחת, כפי שהורונו חכמינו ז"ל בדרשתם על הפסוק ויקרא כו, מו: "אלה החקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בְּהַר סיני בְּיַד מֹשֶׁה", "תורות" בלשון רבים, "אחת בכתב ואחת בעל פה – מגיד שכולם נתנו למשה מסיני" (רש"י).

לכן נשתדל להפגיש את הילדים עם דרשות חכמים, ובכך נחזק בקרבם יסוד זה של אחדות התורה. מלבד זה נדגיש באוזניהם את היחס הראוי לדברי חכמינו ז"ל – יחס של חרדת קודש לכל דבר מדברי חכמינו ז"ל.

אמנם איננו מביאים דרשות שאינן כפשוטו של מקרא כפי שהזכרנו, אבל דרשות העולות מן הפסוקים ומאירות אותם, כמו למשל דברי **חכמינו ז"ל על המיילדות העבריות** (סוטה יא ע"ב): "ותחיינן את הילדים – שספקו להם מים ומזון", ודאי שנביא ואף ניתן להן מקום נכבד. לעתים נביא גם דרשות חכמינו ז"ל שאינן כפשוטו של מקרא, אבל יש בהן רעיונות המעוררים בילד מידות טובות, יראת ה' וכדו'. כך למשל בפרשת לך לך, כאשר אברהם אבינו הולך לארץ כנען ולוקח עמו את אשתו, את לוט, את רכושם וגם את "הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּחָרָן" (בראשית יב, ה), נפרש תחילה כפשוטו של מקרא: "אֲשֶׁר עָשׂוּ" – שאברם ושרי קנו עבדים ושפחות, אך יחד עם זאת נביא גם את דרשת חכמינו ז"ל (מובאת ברש"י שם) שאברם ושרי גיירו את עבדיהם ולימדו אותם יראת ה' והליכה בדרכיו, אולם לא נביא זאת בתור הסבר למילה "עָשׂוּ" אלא נדגיש לילדים שזו דרשה של חז"ל.

7. התאמה לרמה השכלית והנפשית של הילד

הלימוד צריך להיות תואם לבשלות הנפשית והשכלית של הילד ולכן לא נביא דברים שאינם מתאימים לרמתו. לדוגמא: לא נלמד את דברי **המהר"ל** (בספרו נצח ישראל, פרק יא) על תחילת פרשת לך-לך, האומר שאצל אברהם אבינו לא נאמרו בתורה מילות שבח ולמשל שהיה צדיק תמים) כפי שנאמרו אצל נח ("נח איש צדיק תמים היה בדרתיו"), מפני שלא מעשיו הטובים של אברהם הביאו את ה' לבחור בו, אלא בחירת ה' באברהם פירושה יצירת נשמה מיוחדת בעלת עוצמה וטוב שאינם קשורים כלל למעשים. אנו לא נסביר כך. בתחילת פרשת לך לך נספר (לאור מדרשי חכמינו ז"ל) על פעילותו הרבה של אברהם ועל מעשיו הטובים, עוד לפני שה' דיבר איתו, ולא נעסוק בסיבת בחירתו. בגיל מבוגר יותר יוכל הילד להיפגש עם דבריו הנפלאים והיסודיים של המהר"ל.

8. מקור לדברים הנאמרים

עלינו להיות נאמנים לנאמר בפסוקי התורה ובדברי חכמינו ז"ל, ולכן נזהר מלספר דברים שאינם כתובים בתורה שבכתב או בתורה שבעל פה, ושתי סיבות לדבר:

האחת – שמא דברים אלו אינם נכונים, והשניה – כדי שהילדים לא יחשבו שסיפורים אלה כתובים בתורה ומהווים חלק ממנה.

כמובן נשתמש גם בדברי מפרשי התורה, ראשונים ואחרונים, שגם דבריהם דברי קודש.

ביישומו של עיקרון זה, יש מקום לחלק בין סיפור לכתיבה. בכתיבה צריך לדייק יותר ולכתוב דברים ברורים לפי המקורות, ואילו בסיפור בעל פה ניתן להוסיף נופך מסוים, אולם בתנאי שהדבר בנוי בבסיסו על המקורות.

9. לימוד פירושים שונים באותו הפסוק

בגיל הרך, לימוד של פירושים שונים באותו פסוק ובמיוחד פירושים שותרים זה לזה, עלול לבלבל את הילד משתי סיבות: האחת – הוא לא ידע מה פירוש הפסוק, והשניה – עקרונית יותר – מפני שלילדים בגיל הרך קשה להבין כיצד לפסוק אחד יכולות להיות שתי כוונות שונות. לכן מומלץ בגילאי הגן ובכיתה א' להסתפק בהסבר אחד לפסוק, המתאים לפשוטו של מקרא (כפי שהזכרנו קודם). מגילאי 7-8 נוכל להביא שני פירושים, מפני שאז מתפתחת אצל הילדים הבנה יותר בוגרת, המסוגלת להכיל שתי שיטות שונות בהסבר הפסוק.

10. השלכה מדברי התורה לעולמם של הילדים

כשאנו לומדים עם הילדים חומש, חובה עלינו לקבוע בליבם את היחס המתאים לפסוקי התורה.

עלינו לזכור תמיד שבלימוד התורה אנו נפגשים עם דבר ה' אשר הופיע בקולות וברקים על הר סיני, ושעם ישראל קיבל אותו בחרדת קודש נוראה. ממילא, גם יחסנו אל התורה ואל גדולי האומה המופיעים

בחומש חייב להיות מתוך חרדת קודש. על כן, כדי לעשות הפרדה בין קודש לחול, כשנלמד את הפסוקים ניזהר מלעבור מיד ולהשליך מהם אל עולמם של הילדים, אלא נקפיד לערוך אתנחתא ראויה, ורק לאחר מכן נתייחס לאותם הערכים העולים מהפסוקים ולהשלכה שלהם על עולמם של הילדים.

לדוגמא: כשנלמד בחומש בראשית על המריבה בין רועי אברהם ובין רועי לוט, על צערו של אברהם והדרך הנעימה בה פתר את המריבה, לא נשליך זאת מיד על עולמם של הילדים, כגון: "אתם רואים ילדים? כך ראוי להתמודד ולפתור מריבות, ומדוע היום בבוקר כשיצאתם לחצר...!". אם בכל זאת נראה לנכון ליצור השלכה שכזו, נקפיד ליצור אתנחתא ראויה בין לימוד הפסוקים עצמם, לבין העיסוק בהשלכות יומיומיות העולות מהם. נוכל לדוגמא בזמן אחר, או אפילו באותו שיעור, **אך לאחר שנסגור את החומש**, לומר: "כשלמדנו היום על המריבה בין רועי לוט לרועי אברהם, ולמדנו כיצד נהג אברהם אבינו, הלימוד **עורר בליבי** רצון להתנהג בזהירות ובעדינות כלפי הזולת, מה דעתכם...?".

לסיום, נתפלל שנזכה לחנך את ילדי ישראל על יסודות התורה והאמונה, כך "שנהיה בטוחים שהילד היהודי יהיה על ידו כשיגדל איש יהודי שלם, טוב לעצמו וגם טוב לעמו" (מרן הרב קוק זצ"ל, ראה לעיל עמ' 16).

פרשת שמות

פתיחה: מצבם של בני ישראל בארץ גושן

לפני תחילת לימוד החומש נערוך חזרה קצרה על סיפור ירידת בני ישראל למצרים, על סיבת הירידה, על פעילותו של יוסף, ועל מקום מגוריהם של יעקב ובניו. לא ניכנס לפרטים רבים, העלולים להסיח את הדעת מן העיקר, אלא נאמר את הדברים העיקריים.

בחזרה זו נתאר בקצרה גם את האווירה ששררה בארץ גושן לפני הטלת עבודות הפרך, כפי שלמדנו עליה בפרשת ויגש. בעיקר נתמקד בפסוק האחרון בפרשה: **"וַיֵּשְׁבּוּ יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיַּפְּרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד"**. נזכיר את צדקותם של בני ישראל, את מעשי החסד שעשו, את לימוד התורה שלמדו ואת האהבה שהיתה ביניהם, כפי שמתואר בדברי חכמינו ז"ל (תנא דבי אליהו פרק כג):

"וכשהיו ישראל במצרים נתקבצו כולם וישבו יחד [בארץ גושן], משום שהיו כולם באגודה אחת, וברתו ברית יחד שיעשו גמילות חסדים זה עם זה, וישמרו בלבם ברית אברהם יצחק ויעקב, ולעבוד את אביהם שבשמים לבדו, ושלא יניחו לשון בית יעקב אביהן [שלא ישנו את לשונם]."

במקום אחר מזכירים חכמינו ז"ל (שמות רבה א, א) את צדקותם של בני יעקב:

"ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב... – השוון כולם ליעקב, שכולם צדיקים כיוצא בו היו."

והרמב"ם (הלכות עבודה זרה א, ג) כתב:

"והבדיל [יעקב את] לוי ומנהו ראש [הישיבה] והושיבו בישיבה

ללמד דרך השם ולשמור מצוות אברהם, וצוה [יעקב] את בניו שלא יפסיקו מבני לוי ממונה אחר ממונה כדי שלא תשכח הלמוד. והיה הדבר [הלימוד] הולך ומתגבר בבני יעקב ובנלוים עליהם [בזמן היותם במצרים]."

נדבר בהרחבה על המצב החיובי של בני ישראל בארץ גושן בתחילת מגוריהם במצרים, לפני שהתחילה עבודת הפרך.

לאור דברי התנא דבי אליהו על גמילות החסדים במצרים, ניתן לילדים אפשרות לתאר את מעשי החסד שעשו בני ישראל זה לזה, ונשאל אותם, לדוגמא: אלו מעשי חסד זכורים לכם מחומש בראשית כמעשים שאפשר לייחס אותם גם לבני ישראל במצרים? (אפשר לכוון למעשי החסד שבין אדם לחברו, כמו אברהם אבינו שהכניס אורחים, רבקה שהשקתה את אליעזר ואת גמליו או יעקב שהשקה את צאן רחל וכדו').

כהמשך לדברי הרמב"ם נשאל שאלות על לימוד התורה במצרים, כגון: לשם מה שלח יעקב את יהודה לפניו לארץ גושן? וכמובא ברש"י, בראשית מו, כח, שיעקב שלח את יהודה להכין לו ישיבה בארץ גושן.

חזרה לפני הלימוד על עניין הידוע לילדים מסדרת בתודעתם את רצף הארועים ועוזרת להם להיכנס לאווירה של הנושא.

פרק א

בפרקנו שלושה נושאים עיקריים:

1. בני ישראל במצרים
2. עבודת הפרך
3. המיילדות העבריות

בני ישראל במצרים (פסוקים א-ז)

נושא זה מתחלק לשני עניינים:

- א. חזרה על מניית בני יעקב.
- ב. התרבות בני ישראל במצרים.

א. חזרה על מניית בני יעקב (פסוקים א-ז)

בפסוקים הראשונים נאמר:

”וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם... וַיְהִי כָּל נֶפֶשׁ יֹצֵא יֶרֶךְ
יַעֲקֹב שִׁבְעִים נֶפֶשׁ וַיֹּסֶף הָיָה בְּמִצְרַיִם”

נשאל את הילדים, היכן מנתה התורה את שמות בני ישראל בפעם הראשונה (בראשית מו, ח-ז).

אפשר לשאול גם, מדוע התורה שבה ומונה את שמות בני ישראל, אף על פי שבמקום סמוך, בסוף חומש בראשית, כבר מנתה אותם. שאלה זו אינה קלה, ולכן אפשר להפנות את הילדים לדברים שלמדו בחומש בראשית, כגון פניית ה' אל האבות בה נאמרים שמותיהם פעמיים, כמו "אברהם אברהם", "יעקב יעקב" ועוד. בכך נעורר אותם לחשוב מה הדבר מבטא.

על השאלה מדוע מנתה התורה שוב את שמות בני ישראל, משיבים
חכמינו ז"ל (שמות רבה א, ג):

"שקולין [דומים וחשובים] הן ישראל בצבא השמים [ככוכבים],
 נאמר כאן "שמות" [ואלה שמות בני ישראל]" ונאמר בכוכבים
 "שמות" [מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא]... אף
 הקב"ה כשירדו ישראל למצרים מנה מספרם כמה היו, ולפי שהם
 משולים לכוכבים קרא שמות לכולם".

ובעקבות המדרש כתב רש"י:

"אף על פי שמנאן בחייהן [ספרם ה' בפרשת ויגש] בשמותן, חזר
 ומנאן במיתתן [בספר שמות], להודיע חבתן שנמשלו לכוכבים,
 שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם".

נדון עם התלמידים: מדוע הכוכבים חשובים וחביבים? מפני שהם
 מאירים לעולם. כיצד באה לידי ביטוי חביבותם? בכך שה' סופר אותם.
 וכך כתב הכלי יקר: "ועניין המספר הוא להודיע מעלתן, כי כל דבר
 חשוב יש לו מספר".

נסביר לילדים, שהחזרה שאנו רואים בפסוקים מלמדת אותנו כי ה'
 מחבב את בני ישראל.

מדברי התורה, שנתנה מקום בתחילת החומש לספירת בני
 ישראל בשמותיהם, אנו למדים על חביבותם של ישראל
 לפני הקדוש ברוך הוא, שסופרם וקורא בשמותיהם, כפי
 שהוא סופר את הכוכבים.

ב. התרבות בני ישראל במצרים (פסוק ז)

גודל הפלא

נאמר בפסוק ז: **וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבוּ וַיַּעֲצְמוּ בְּמֵאד בְּמֵאד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם**

פסוק זה מתאר את התרבותם של בני ישראל כתופעה שלא כדרך הטבע, דבר הבא לידי ביטוי במילים מיוחדות בפסוק, כמו "וַיִּשְׁרְצוּ" – בני ישראל התרבו כמו שרצים שהתרבותם המספרית גדולה בהרבה מזו של בני האדם. וכן נאמר "בְּמֵאד בְּמֵאד" – מילים המציינות ריבוי רב, יותר מהרגיל. וכבר כתב רש"י (על פי דברי חכמינו ז"ל): "שהיו יולדות ששה בברם אחד".

מלבד הריבוי הכמותי, אנו מזהים בפסוק זה גם חוזק גופני, כמו שכתב האבן עזרא: "וַיַּעֲצְמוּ" – שהיו בעלי עצם תקיפין, וכך כתב בעקבותיו הנצי"ב: "אבל במצרים אע"ג שהשריצו הרבה בנים כאחד, מכל מקום היו חזקים באיברייהם". גם במדרש (לקח טוב שמות א, ט) מוזכר צד זה: "רב ועצום ממנו – רב בחכמה ועצום בגבורה".

לסיכום הנושא נוכל להציג לילדים שאלות אלו:

למה חזרה התורה פעמים רבות על מילים שמשמעותן ריבוי? (כדי להדגיש את הפלא הגדול).

אלו מילים בפסוק מורות על ריבוי, ומהי המילה המורה על חוזק גופני?

נפגיש את הילדים עם גודל הפלא שבריבוי ישראל, גם בכמות וגם באיכות, ומתוך כך נביא אותם להכרת חסדיו של הקדוש ברוך הוא על עמו ישראל, והניסים שבהם הוא מנהיג אותם.

קיום הבטחת ה'

ה' הבטיח לאבות שירבה את זרעם. לאברהם נאמר: **וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָדוֹל**

וְאֶבְרַכְךָ... (בראשית יב, ב), ליצחק נאמר: "וְהִרְבִּיתִי אֶת זְרַעְךָ כְּכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם..." (בראשית כו, ד) וליעקב אמר ה' בירידה למצרים: "אֵל תִּירָא מִרְדֵּה מִצְרַיִם כִּי לְגוֹי גָדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם" (בראשית מו, ג).

נפנה את תשומת לב הילדים לכך שהבטחת ה' לאבות מתקיימת.

יחד עם זאת נשבח את בני ישראל, ובעיקר את האמהות, על לידת ילדים רבים וגידולם, פעולות שיש בהן קושי ודורשות מאמץ גדול. מאמץ זה מעיד על אמונה גדולה בדברי ה' שיגאל את עמו, אמונה המולידה רצון חזק להיות שותפים בהגשמת הבטחת ה'.

עבודת הפרך (פסוקים ח-יד)

הקושי הגדול בעבודה

עבודת הפרך במצרים נמשכה שנים רבות, ובכל זאת התורה לא הקדישה לתקופה זו פסוקים רבים; אולם התיאור בעוצמתו, מבחינת קושי השעבוד, יוצר רושם חזק מאד, ואותו נשתדל להעביר לתלמידים, כדלהלן.

נצביע על המילים הרבות המורות על הסבל: "לְמַעַן עֲנֹתוֹ", "יַעֲנוּ אֹתוֹ", "בְּפֶרֶךְ" (מילה החוזרת פעמיים), וכן המילים "וַיִּמְרְרוּ", "בַּעֲבֹדָה קָשָׁה" ו"בְּסִבְלָתָם". ביטוי נוסף לסבל זה אנו מוצאים בסוף פרק ב, שם נאמר: "וַיֹּאנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעֻקוּ...". נוסף על כך בדבריו של ה' אל משה בהמשך, במעמד הסנה, מוזכרת מילה המציינת עינוי: "...רְאֵה רְאִיתִי אֶת עֲנֵי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם...". וכן מילה המציינת כאב: "...כִּי יִדְעֵתִי אֶת מִכְאָבִיו...".

הקושי הגדול בא לידי ביטוי הן באופי העבודה הן באורך הזמן שלה. בני ישראל עבדו בכל עבודות הבניין והשדה, עבודות קשות מאד

מבחינה פיזית. הם היו צריכים להרים משאות כבדים ולהתאמץ מאד, ונדרשו לבנות בניינים גדולים וערים שלמות.

על העיסוק בעבודת הבניין כבר אמרו חכמינו ז"ל **בגמרא** (סוטה יא ע"ב): **"כל העוסק בבניין מתמסכן"**, וגם העבודה בשדה ידועה כעבודה קשה הכרוכה במאמץ. עבודות אלו גרמו לבני ישראל גם צער פיזי וגם הרגשה קשה.

הקושי הנוסף היה זמן העבודה, הן מבחינת שעות העבודה הרבות – מהבוקר ועד הערב ללא מנוחה, הן מבחינת השנים הרבות שעברו על בני ישראל תחת השעבוד.

דבר נוסף שהכביד על בני ישראל היה הלחץ שהפעילו עליהם המצרים להאיץ בעבודתם, כמו שאמר ה' למשה בסנה **"...וגם ראייתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם"** (שמות ג, ט).

מלך חדש

נאמר **בפסוקים ח-י: "ויקם מלך חדש על מצרים... ויאמר אל עמו... הִבֵּה נְתַחֲכֶמָה לוּ..."**

את המילים **"מלך חדש"** נפרש כפשוטם: מלך חדש ממש. כך היא דעת אחד האמוראים בגמרא וכך תרגם אונקלוס, והדברים מתאימים להדרכת חכמינו ז"ל שאין מקרא יוצא מידי פשוטו (הדרש האומר שמלך חדש הכוונה "שנתחדשו גזרותיו" יוצא מידי פשוטו, כי לפי פירוש זה המלך בפסוק הוא אותו המלך).

בלימוד החומש בגיל הצעיר נבסס את הקומה הראשונה של הלימוד על דרך הפשט, וכשיגדלו מעט יהיה אפשר להביא בפניהם גם את הפירוש השני, וגם זאת מתוך תשומת לב להבנה שהדרש אינו פשט, אלא נרמז בפסוק כדי ללמד עניין חשוב.

התחכמותו של פרעה

נדגיש בלימוד כי את הקושי הגדול בעבודת הפרך לא הטיל פרעה על בני ישראל בבת אחת, אלא בדרכי התחכמות והערמה. ההתחכמות היתה שפרעה לא שעבד את בני ישראל מיד בעבודת הפרך ובעבודות הקשות ביותר, אלא עשה זאת בהדרגה:

שלב א' – מינה על ישראל שרי מיסים.

שלב ב' – העבידם בבנין.

שלב ג' – העבידם בעבודת הפרך.

דגשים חינוכיים בהוראת נושא עבודת הפרך

א. התרשמות חזקה מהקושי שבעבודת הפרך

לשם הבנת עצמת הזעקה של בני ישראל ותפילתם, חשוב להרשים את הילדים בנוגע לקושי השעבוד. הבנת קושי השעבוד מהווה בסיס להבנת גודל הגאולה, ולהבנת חובת ההודאה לה' על ההצלה. יחד עם הסיפור על הקושי הגדול שבעצם העבודה נדבר על הקשיים שנבעו מהתנהגותם האכזרית של המצרים, כמו הכאתם את ישראל והפעלתם לחץ שיעבדו ללא הפסקה. עם זאת ניזהר מלתאר בהדגשה יתרה את הרוע של המצרים, כדי שלא ליצור אווירה כבדה ומדכאת מדי, וכדי שלא להפחיד את הילדים יתר על המידה. משום כך גם נמנע מלהמחיש את תקופת השעבוד באמצעות ציורים או הצגות. כשנספר על הערמה של פרעה, שכאמור הכניס את בני ישראל לעבודה בהדרגה, לא נרחיב בתיאור ערמומיותו, כדי לא להפגיש את הילדים עם רעיונות של רוע ורשעה.

נתאר בפני הילדים את **הקושי** הגדול של השעבוד, מבלי להרחיב. זאת לאור דברינו ב"עקרונות הלימוד" שהובאו בפתיחה, בעניין תמצות השלילה. יחד עם זאת לא נימנע מללמד על רשעותם של פרעה והמצרים, וזאת כדי לעורר אצל הילדים הזדהות עם העונש הכבד שהביא עליהם ה'.

ב. ביקורת על אכזריות המצרים

חשוב להשמיע ביקורת חריפה על הרוע והאכזריות של נוגשי מצרים. נקודה זו הדגיש **הרלב"ג**, וכך כתב:

"להודיע רוע תכונת המצרים בקנאה כאכזריות, והנה זכרה [הזכירה] התורה זה להעיר אותנו שאלו התכונות ראוי שיורחקו".

לפי דבריו, התורה באה להרחיק את ישראל ממידת הקנאה והאכזריות, במיוחד לאור טבעם הרחמן, שהרי "ישראל רחמנים בני רחמנים" (על פי יבמות עט ע"א).

ג. השגחת ה' על בני ישראל

נדבר גם על השגחת ה' על בני ישראל. ה' דואג לבניו ואינו מניח לגויים לכלותם, ומקיים את הבטחתו לאבות לעשותם גוי גדול גם בתוך השעבוד הקשה, כפי שנאמר (בפסוק יב): "וְכַאֲשֶׁר יַעֲנֵנוּ אֹתוֹ בֶן יִרְבֵּה וְכֵן יִפְרֹץ...". מדברי המדרש אנו לומדים על רצון ה' להרבות את בני ישראל, כפי שהביא **רש"י**: "ומדרשו, רוח הקודש אומרת כן – אתם אומרים 'פן ירבה' ואני אומר 'כן ירבה'".

מדרש זה איננו פשוטו של מקרא, כי המילים "כן ירבה וכן יפרץ" מתארות מצב ואינן דבר ה'. בכל זאת נביא את דברי המדרש, לא כדי להסביר את המילים "כן ירבה וכן יפרץ", אלא כדי לחדד אצל הילדים שה' שומר על עמו גם בתוך צרת השעבוד, מפר את עצת אויביו, ומרבה את ישראל במצרים.

ד. כוח הרצון של בני ישראל

לצד תיאור הקושי הרב של העבודה נרגיל את תלמידינו למידת עין טובה, לחפש את הדברים החיוביים ולהדגישם. כעניין חיובי אצל בני ישראל נדגיש את יכולת העמידה בסבל גם בתנאים קשים, בלי להישבר ובלי להתייאש, דבר המעיד על כוח רצון עז. במקביל, נשבח את בנות ישראל על אמונתן הגדולה ועל כוח הרצון העז ללדת ילדים ולגדלם גם במצב קשה זה. אפשר להגיע עם הילדים לתיאור חי של הקשיים שעמדו בפני בנות ישראל ולהביע התפעלות ממסירותן ומעוז רוחן. אמונה בהבטחת ה' שירבה את ישראל ויגאלם, היא שנתנה כוח לבנות ישראל ללדת עוד ועוד, חרף התנאים הקשים.

ה. המידה של הכרת הטוב ושליטת הפכה

נאמר בפסוקים ח-י: "וַיִּקֶם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף. וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ... הֲבֵה נִתְחַכְמָה לוֹ..."

בפסוקים אלו ישנה הזדמנות לחזק את מידת הכרת הטוב. נעשה זאת בביקורת הנוקבת שנשמיע כלפי כפיות הטובה של פרעה, המחזיר רעה לבני ישראל במקום להכיר להם טובה על פועלו הגדול של יוסף במצרים.

נקודה זו אפשר לפתח עם הילדים בדרך של תיאור חיובי, כיצד

באמת היה פרעה צריך להתייחס אל בני ישראל, עד כמה היה צריך להתאמץ כדי לכבדם ולעזור להם, וכיצד במקום כל אלו השיבם רעה תחת טובה.

דבר זה העירו **חכמינו ז"ל** (משנת רבי אליעזר פרשה ז) על הפסוק **"וַיִּקַּם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף"**, וכך אמרו:

"אשר לא ידע את יוסף – והלא עד היום הזה מצרים יודעין חסדיו של יוסף [שכלכלן בשנות הרעב]! אלא שהיה [פרעה] יודע [את חסדו של יוסף] ולא השגיח עליו, וכפר מובתו".

ו. סיבת השעבוד

חכמינו ז"ל ומפרשי התורה עסקו בשאלה: מדוע הביא ה' את השעבוד הקשה על בני ישראל?

המהר"ל (גבורות ה' פרק ט) ניסח שאלה זו בצורה חריפה:

"יש להתבונן בדבר הזה שאמר הכתוב: 'ידע תדע כי גר יהיה זרעך... ועבדום ועינו אותם' – על מה חרי האף הגדול הזה שהיה אומר לו הקדוש ברוך הוא כך?"

האם נעסוק בשאלה זו בגיל צעיר?

לפני שנשיב על שאלה זו נביא בקיצור מעט מההתייחסותם של רבותינו הראשונים לשאלה זו (מתוך המהר"ל שם):

א. הגמרא **בנדרים** (לב ע"א): **"אמר רבי אבהו מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתיים ועשר שנים? מפני שעשה אנגריא [שימוש] בתלמידי חכמים שנאמר 'וירק את חניכיו ילידי ביתו' [שהשתמש בהם כחיילים במלחמתו]..."** (ראה שם שתי דעות נוספות).

ב. **הרמב"ן** כתב: **"ויש אחרים שאמרו שחטא הגלות היה בחטא השבטים במכירת יוסף..."**

נמנע מלהביא הסברים אלו העוסקים ב"חטאי" האבות והשבטים, שכן הבנת הדברים כראוי והסברתם לילדים, קשה מאד.

ג. ועוד כתב הרמב"ן שם: "ויש עוד מן המפרשים... שאמר שלא היה זה בשום חטא, אלא בשביל ייסורים של אהבה, לכך הביא הקדוש ברוך הוא על ישראל גלות, לנקות את ישראל ולזכות את ישראל במה שזכו".
ד. ועוד כתב הרמב"ן שם: "כי בוודאי מצד עצמו ראוי שיהיה מתפרסם מציאות השם ית' בעולם... רק שצריך חטא להוציא הדבר אל הפעל...".

נמנע מלהביא גם הסברים אלה, כדי לא לעסוק עם הילדים בשאלות על מעשיו של ה', ובפרט כשמדובר במאורעות היסטוריים גדולים וקשים כמו עבודת הפרך. הבנת מעשי ה' דורשת העמקה גדולה בכללי ההשגחה, וילדים עדיין אין כלים להבינם. לכן נשאיר אותם בתום ילדותם, וכפי שכתב **מרן הרב קוק** בספרו ערפלי טוהר (עמ' קלו): "הווראות האלקית, התום והיושר במעמקיהם, כל אלה הם סגולות ילדותיות, שרק הכל פה שאין בו חטא כולל את תמציתם במהרה מבלי צורך של ידיעה מפורטת".

אם כן בפועל לא נעלה את השאלה בכיתה. בהסברנו ניחס את כל האשמה של הקושי והאכזריות למצרים ונפעל לגנותם באופן חריף, כדברי הרלב"ג:

"להודיע רוע תכונת המצרים בקנאה באכזריות, והנה זכרה [הזכירה] התורה זה להעיר אותנו שאלו התכונות ראוי שיורחקו".

אם תעלה השאלה מצד הילדים, נענה בקצרה שלפעמים איננו מבינים בדיוק את מעשה ה' אך אנו מאמינים שבסוף תצמוח טובה לעם

ישראל, כפי שאנו רואים שבאמת ה' שמר על בניו, העניש את המצרים והציל את בני ישראל.

המיילדות העבריות (פסוקים טו-כב)

התורה הקדישה לנושא המיילדות העבריות שבעה פסוקים, אף על פי שמדובר "רק" בשתי נשים. מתוך זה אנו צריכים להסיק שהתורה רואה חשיבות רבה בלימוד על שתי המיילדות, וזאת בגלל מסירותן הגדולה למען ילדי ישראל.

אפשר לשאול את הילדים: מדוע התורה מקדישה חשיבות רבה ללימוד על המיילדות?
נציין את הנקודות הבאות:

יראת האלקים של המיילדות

נאמר בפסוק יז: "וַתִּירֶאן הַמַּיִלְדוֹת אֶת הָאֱלֹקִים..."

מידה זו, של יראת אלקים, היתה חזקה מאוד בליבותיהן, עד שהיו מוכנות לסכן את חייהן בשבילה, שהרי אי ציות למלך מצרים האכזר, עונשו מוות.

וכך כתב האבן עזרא: "הנכן בנות מוות כי הפכתן מצותי...".
והכלי יקר כתב: "כך יראו המיילדות את האלקים וישמו את נפשם בסכנה...".

עוצמת יראת האלקים של המיילדות הביאה אותן לאמונה וביטחון בה', וכך התגברו על הפחד מפרעה והלכו לילד את נשות בני ישראל בזריזות ובשמחה.

מידת הרחמנות והחמלה

מתוך עיסוק במסירות הנפש של המיילדות נבוא לדבר גם על מידת הרחמנות שלהן. מדברי חכמינו ז"ל (סוטה יא ע"ב, הובאו גם ברש"י) על המילים: "ותחיינה את הילדים" – שהיו מספקות להם מים ומזון, אנו רואים שלא זו בלבד שהן לא שמעו בקול פרעה ולא המיתו את הילדים, אלא הן גם החיו אותם, דבר המראה על אהבה לילדים וחמלה עליהם. המיילדות היו מטפלות בתינוקות גם אחרי הלידה – שוטפות אותם, מנקות אותם ואף שרות להם, כפי שכתב רש"י (ועל פי הגמרא שם ושמות רבה א, טז) שנקראו המיילדות "שפָּרָה" – על שם שמשפרת את הוולד, ו"פּוּעָה" – על שם שפועה ומדברת והוגה לוולד, כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה.

וכך אמרו **במדרש** (שמות רבה א, טז):

"לא דיין שלא קיימו את דבריו [של פרעה] אלא עוד הוסיפו לעשות עמהן מוזבות, יש מהן [מהיולדות] שהיו עניות, והולכות המיילדות ומגבות [אוספות] מים ומזון מבתיהם של עשירות, ובאות ונותנות לעניות".

מתוך אהבתן לתינוקות גם התפללו על בעלי המומים שיבריאו, וכך אמרו שם (שמות רבה א, טז):

"יש מהם [מהתינוקות שנולדו] שראויים לצאת חגרים או סומים או בעלי מומין... ומה היו עושות? עומדות בתפילה, ואומרות לפני הקב"ה: אתה יודע שלא קיימנו דבריו של פרעה, דברך אנו מבקשות לקיים. רבון העולם יצא הולד לשלום...".

העיסוק במידת הרחמים חשוב מאד. נשתדל לעסוק במידה זו, לפתחה ולהרשים בה את הילדים, כיוון שזו אחת מהמידות הטובות החשובות ביותר.

השכר הטוב שנותן ה' ליראיו

נאמר בפסוק כ: "וַיֵּטֵב אֱלֹקִים לְמַיְלֵדָתָא..."

כתב רש"י: "מהו הטובה? [הרי הטובה לא נזכרה בפסוק זה? אלא שהטובה נכתבה בפסוק הבא:] 'ויעש להם בתים' – בתי כהונה, ולויה ומלכות, שקרויים 'בתים'" (על פי הגמרא שם ושמות רבה א, טז).
ועוד אמרו במדרש שם: "מה היתה הטובה הזאת? שקבל דבריהם מלך מצרים ולא הויק להן".

ובאור החיים: "ומהי הטובה? 'זירב העם'. שבוה יגדל זכותם, כי כולם יחשבו להם כשלא הרגום".

נעלה בכיתה את השאלה: מהי הטובה שהיטיב ה' למיילדות?
נשמע מן הילדים תשובות, וננחה את הדין כך שנגיע לשלוש התשובות שהובאו לעיל:

1. שפרעה לא פגע בהן.
2. שזכו למשפחות מכובדות ('בתי כהונה ולויה', הכוונה לאהרן ומשה שיצאו מיוכבד, ו'בתי מלכות', הכוונה לדוד המלך שיצא ממרים).
3. שנחשבה התרבות העם לזכותן.

לפי דברי חכמינו ז"ל המובאים ברש"י, יש מקום להדגיש את גודל הטובה של ה', הנותן שכר ליראיו: בשכר מסירות נפשן של המייילדות, יצאו מהן גדולי האומה ומנהיגיה – משה, אהרן ודוד.

המסרים העולים מפרק א

בני ישראל במצרים

1. חיבתם של ישראל לפני ה'.
2. צדקותם של כל בית ישראל.
3. קיום הבטחת ה' לאבות שישים את בני ישראל לגוי גדול.
4. השתדלות בני ישראל להוליד ילדים ולגדלם.

עבודת הפרך

1. הקשבה לקושי והזדהות עם סבלם של בני ישראל.
2. ביקורת על אכזריות מצרים יחד עם הדגשת החשיבות של מידת הרחמנות.
3. ביקורת על כפיות הטובה של פרעה ומצרים, יחד עם שבחה של מידת הכרת הטוב.
4. השגחת ה' על עמו להרבותם.
5. כוח הרצון של ישראל להתמודד עם הקשיים הגדולים.

המיילדות העבריות

1. יראת האלקים של המיילדות, עד כדי מסירות נפש.
2. הרחמנות הגדולה של המיילדות.
3. השמירה שה' שומר על יראיו.
4. השכר הטוב שנותן ה' ליראיו.

פרק ב

בפרקנו ארבעה נושאים עיקריים:

1. לידת משה ואימוצו על ידי בת פרעה
2. יציאת משה אל אחיו
3. בריחת משה למדין
4. זעקת בני ישראל ושמיעת ה' את זעקתם

לידת משה ואימוצו על ידי בת פרעה (פסוקים א-י)

לידתו של משה

נאמר בפסוק א: "וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לְוִי וַיִּקַּח אֶת בַּת לְוִי"

בפסוק זה לא נזכרו שמות האיש והאישה אלא רק שם השבט. נפנה את הילדים לפרק ו' פסוק כ', שם הודיעה לנו התורה את שמותיהם של ההורים עמרם ויוכבד, ונדבר על חשיבותם של עמרם, נכדו של לוי, ושל יוכבד בתו של לוי. נציין גם את חשיבותו של שבט לוי, שהיה הנכבד מבין השבטים (כדברי הרמב"ם שהזכרנו בפרק הקודם בעמ' 16). משום כך לא השתעבד בעבודת הפרך והתפנה לעסוק בתורה וללמדה, כדברי רש"י להלן (שמות ה, ד).

כך ניצור רושם מיוחד כלפי משפחת משה עוד בטרם לידתו. נשאל את הילדים מדוע נאמר בפסוק "וַיֵּלֶךְ", ונמקד את השאלה: מהיכן הלך?

נענה על פי דברי רמב"ן, שכתב:

"בעבור שלא חשש לגזירת פרעה ולקח לו אשה להוליד ממנה בנים... כי בכל [מקום ש] מזדרו לעשות עניין חדש יאמר

בן [כתובה המילה "וילך"]".

כלומר המילה "וילך" מורה על התעוררות של גבורה, שבמקרה זה משמעותה לעשות מעשה נגד גזרת פרעה (להתחתן ולהוליד ילדים). התעוררות זו של גבורה היא מסר חשוב לילדים. נרחיב את הדיבור על הרושם החזק שפעל מעשה גבורה זה של גדול הדור על בני ישראל, לחזקם באמונה ובביטחון בה', למרות הגזרות הקשות של פרעה. על פסוק זה ידועים דברי רש"י:

"פרוש [עמרם] היה ממנה [מיוכבד] מפני גזירת פרעה (וחזר ולקחה. וזהו 'וילך', שהלך בעצת בתו, שאמרה לו: גזירתך קשה משל פרעה, אם פרעה גזר על הזכרים, ואתה גם כן על הנקבות), והחזירה ועשה בה לקוחין שניים".

בכיתה לא נלמד דברים אלו, אף שהם מדברי חכמינו ז"ל, מפני שאיננו רוצים להציג בפני הילד הצעיר את עמרם כאדם שהתייאש, ושאר השפיע על אחרים בייאוש. כמו כן לא נרצה להציג את מרים הילדה כגיבורה יותר מאביה, וכמי שמטיפה לו מוסר חריף. ועוד: דרשה זו אינה כתובה בפסוק אלא רק נרמזת במילה "וילך". בהוראה לגיל הרך, כאמור, נישאר ברמת הפשט, ורק כשהילד יתבגר נוכל להעמיק בפסוק ולהפגיש אותו עם גודל הקשיים שהיו בעבודת הפרך, עד כדי כך שהשפיעו גם על מנהיגי הדור.

נאמר בפסוק ב: "וַתֵּהָרֵג הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרָא אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא..."

כבר בפסוק זה אנו נפגשים עם ייחודו של משה, בתיאורו – "כִּי טוֹב הוּא", שמובנו הן מהבחינה הגופנית הן מהבחינה הרוחנית: **הבחינה הגופנית** היא שלמות האיברים והיופי, וכך כתב רבנו אברהם בן הרמב"ם: "מצד יחס האיברים בהרכבתם, ומושכם, ויופי צורתם,

ותמונתם וגם תיאום מזגם", ובספורנו: "ראתהו יפה יותר ממה שהיה מורגל [רגיל]".

הבחינה הרוחנית היא אור ה' שנראה עליו, כפי שאמרו חכמים: "כשנולד נתמלא הבית כולו אורה" (רש"י, על פי סוטה יב ע"א). על אף שאנו נמנעים מלספר דברי פלא ונס שאינם כתובים בפסוק, כאן בלימוד על משה רבנו נחרוג מהרגלנו, ובפרט שהדבר רמוז בפסוק במילים "כִּי טוֹב הוּא".

מסירותן של יוכבד ומרים

מכאן נעבור לדבר על המאמצים הגדולים שעשו יוכבד ובתה מרים להציל את משה, הן בהשקעת מחשבה הן במעשה, וזאת למרות הסכנה שהיתה כרוכה בכך.

יוכבד עשתה כל שביכולתה להצילו, תחילה בהצפנתו בביתה ולאחר מכן בבניית התיבה עבורו, וכך כתב הרמב"ן על עניין זה:

"נתנה אל לבה וחשבה מחשבות בענינו [איך להצילו], וכאשר ראתה שלא יכלה עוד להצפינו חשבה שינצל בתחבולה אחרת, ועשתה לו תיבת גומא...".

נדגיש כי מעשים אלו סיכנו את יוכבד, שהרי עברה על גזרת פרעה, ואף על פי כן היא לא נרתעה.

בהמשך (בפסוק ד) אנו נפגשים לראשונה עם מרים במילים: "וַתִּתְּצַב אַחֲתָו מִדְּחַק...".

נשבח את מרים על אומץ ליבה, להיכנס לסכנה כדי לשמור על אחיה. למעשה זה של מרים נקדיש מקום נכבד בכיתה. נדבר על גילה של מרים (ושש), על הסכנה שבדבר, ונשאל: מה היתה מרים יכולה לחשוב או להרגיש באותה שעה?

יחד עם זאת נתאר גם את אמונתה בה' ואת בטחונה בו שהילד יינצל, כפי שכתב הנצי"ב: "לדעה מה יעשה לו – באיזה אופן יהיה ניצל".

נתאר לילדים את התיבה החבויה בין קני הסוף על שפת
היאור, ונכניסם לאווירת מתח ודריכות: מה יעלה בגורלו של
משה?
כהמשך לדברי הנצי"ב שהבאנו נרחיב את הדיבור על
השגחת ה' על משה.

חמלתה של בת פרעה

נאמר בפסוקים ה-ו: "...וַתִּשְׁלַח אֶת אִמָּתָהּ וַתִּקְחֶהּ. וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֶהוּ אֶת
הַיֶּלֶד וְהִנֵּה נֶעֶר בֶּכֶה וַתַּחֲמֹל עָלָיו..."

את המילים "...וַתִּשְׁלַח אֶת אִמָּתָהּ וַתִּקְחֶהּ" נפרש כפשוטו של מקרא:
"אמתה" זו שפחתה, וכפי שציין רש"י, שהניקוד (חטף פתח ב-א', וללא
דגש ב-מ') מורה כך, וכך הורונו חכמינו ז"ל, שאין מקרא יוצא מידי
פשוטו.

בגיל הצעיר אנו נמנעים מלספר על ניסים שאינם כתובים
בתורה, ומשאירים זאת לגיל בוגר יותר, כדי שלא להחליש
אצל הילד את הרצון להתאמץ.
לפיכך לא נספר שידה של בת פרעה השתרבבה הרבה
אמות, וגם לא נביא את דברי חכמינו ז"ל האחרים, על כך
שנתרפאה מן הצרעת, כדי שלא להחליש בעיני הילד את
ההערכה למסירותה של בת פרעה.

חמלתה של בת פרעה על ילד מילדי העברים מפתיעה, משום שהיא
עושה מעשה נגד גזרת אביה ונגד כל הרוח האכזרית שנשבה בארמון
שגדלה בו. היא מרחמת על תינוק קטן הבוכה, והדבר נלמד מסמיכות

המילים "בְּכָה וַתִּחְמַל". וכך פירש הרשב"ם: "והנה נער בכה ותחמול עליו – לפי שהיה בוכה לבן ותחמול עליו".

נדבר על אומץ ליבה של בת פרעה, שהצילה את הילד למרות גזרת אביה, דבר שהפתיע גם את שפחותיה, כפי שאמרו חכמינו ז"ל **במדרש** (שמות רבה א, כג):

"אמרו לה: גבירתנו, מנהגו של עולם מלך גוזר גזירה וכל העולם אינן מקיימין אותה, ובניו מקיימין אותה. ואת – עוברת על מצות אביך?!".

ניתן מקום לתיאור חמלתה של בת פרעה ולאומץ לבה, ונעצים אותם, כדי לפתח אצל הילדים מידות נעלות אלו ולעורר בהם רצון להתמלא באומץ לב ובמסירות למען הצלת הזולת.

אומץ הלב של מרים בפנייתה אל בת פרעה

נאמר בפסוק ז: "וַתֹּאמֶר אֶחָתוּ אֵל בַּת פַּרְעֹה..."

נדבר על אומץ הלב שנדרש ממרים כדי לגשת אל בת פרעה ונשאל: מהיכן שאבה אותו? נענה שרצתה מאד לעזור לאחיה, וגם כנראה התרשמה מגילוי החמלה של בת פרעה על הילד.

יוכבד מיניקה את משה

נאמר בפסוק ט: "...וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיְלֵד וַתְּנִיקְהוּ"

לתקופת ההנקה שהניקה יוכבד את משה, שנה או שנתיים, היתה חשיבות מרובה. באותם חודשים ספג משה מהאווירה הכללית ששררה בבית הוריו. אוירה של אמונה ויראת שמים, מידות נעלות ומסירות נפש למען ריבוי ישראל בארץ מצרים.

בת פרעה מגדלת את משה

נאמר בפסוק י: "וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתִּבְרָאָהוּ לְבַת פְּרֹעֶה וַיְהִי לָהּ לְבֵן..."

נעלה על נס את אומץ הלב של בת פרעה, שניכר כעת ביתר שאת, שהרי הכניסה ילד עברי לתוך בית אביה, ועשתה כל שביכולתה לשמור עליו שלא ייפגע.

המילים "וַיְהִי לָהּ לְבֵן" הן ביטוי מיוחד לאהבה של בת פרעה למשה. נוכל לבקש מהילדים לתאר במה הם חושבים שבאה לידי ביטוי אהבה זו.

נאמר בהמשך הפסוק: "...וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה..."

שמו של משה נקבע על ידי בת פרעה, וכך אמרו חכמינו ז"ל במדרש (שמות רבה א, כו):

"מכאן אתה לומד שכרן של גומלי חסדים... לא נקבע לו שם נבל התורה, אלא כמו שקראתו בתיה בת פרעה, ואף הקב"ה לא קראו בשם אחר".

ממדרש זה אנו למדים כמה גדול שכרם של גומלי החסדים, ובמיוחד של המוסרים נפשם על כך.

נזכיר לילדים שהקב"ה תמיד שומר על עמו ובייחוד על ההולכים בדרכו כמשה עבדו, ומזמין שליחים בכל הדרכים, כדי להצילם.

יציאת משה אל אחיו (פסוקים יא-יד)**מסירותו של משה למען אחיו**

נאמר בפסוק יא: "וַיְהִי בַיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אָחָיו וַיְדַא בְּסִבְלָתָם..."

בפסוק זה אנו נפגשים עם מידותיו הטובות של משה, המתבטאות

בשני עניינים: בנכונותו לוותר על כל טוב הארמון ביציאתו ממנו, ובהשתתפותו בצער אחיו.

נפתח שיחה סביב העזיבה של משה את ארמון המלך.

נשאל את התלמידים: מה היה למשה בארמון, ועל מה ויתר?

נגיע אתם לכך שמשה ויתר על כבוד וגדולה, יחס טוב, ובעצם על רווחה בכל.

א. **כבוד וגדולה** – נביא את דברי חכמינו ז"ל **במדרש רבה** (שמות רבה א, כז): "אמר הקב"ה: אתה הנחת עסקיך והלכת לראות בצערן של ישראל, ונהגת בהן מנהג אחים, אני מניח את העליונים ואת התחתונים ואדבר עמך". ופירש **המהרז"ו** שם כי עסקיו הם: "שרדותך [מלשון שררה] וגדולתך", וכן הביא **רש"י** בשם רבי יהודה: "...שמינהו פרעה [את משה] על ביתו [אחראי על ביתו]".

ב. **יחס טוב** – כתב בעל **העץ יוסף** בפירושו על שמות רבה (שם): "שלולא גודל חשקו [של משה] לראות בסבלות ישראל ולהשתתף בצערם ועבודתם לא היה [משה] יוצא מעולם פלמין של פרעה, כי שם היה אהוב ונחמד מאד".

ג. **רווחה** – כידוע בארמון המלך ישנם משרתים, תענוגות, מאכל ומשקה, גנות ופרדסים ועוד.

לאור דברים אלו נדגיש כי יציאתו של משה מהארמון מלמדת על גבורה גדולה לעזוב כל טוב. מכאן נדבר על המידות הטובות שהתגלו במשה בעזיבת כל טוב הארמון, כנ"ל, על צדקותו, על האהבה לאחיו ועל החמלה עליהם.

השתתפותו של משה בצער אחיו

מהמילים **וַיֵּצֵא אֶל אֶחָיו** רואים את יחסו של משה אל בני ישראל, שהוא מחשיב אותם כמו אחים אהובים.

בעניין השתתפותו של משה בצער אחיו נאמרו בפסוק המילים: **וַיֵּדָא בְּסִבְלָתָם**.

במילים קצרות אלו מתגלה משה בהדרו.

פשוטן של מילים אלו הוא שמשה ראה את ישראל בעבודתם הקשה, אולם חכמינו ז"ל למדו ממילים אלו שני דברים: שמשה הצטער מאד בצרת אחיו, כדברי רש"י: "נתן עיניו וליבו להיות מיצר עליהם", ואף יותר מכך: שעזר להם בפועל.

נביא לילדים את דברי המדרש בעניין צערו של משה (שמות רבה א, כז): "שהיה רואה בסבלותם וכובה ואומר: חבל לי עליכם, מי יתן מותי עליכם".

נביא גם את דברי המדרש בעניין עזרתו לאחיו, וכך נאמר (שם):

"ראה משוי גדול על קמן ומשוי קמן על גדול, ומשוי איש על אשה... ומשוי בחור על זקן – היה מניח דרגון [גדולה] שלו והולך ומיישב להם סבלותיהם".

נמחיש את דברי חכמינו ז"ל אלו בצורה חיה וחווייתית, באופן שצדקותו של משה וחמלתו על אחיו ישאירו רושם חזק על הילדים.

נדגיש את הנכונות הכפולה שגילה משה, גם לוותר על הגדולה בארמון וגם לעבוד קשה בסיוע לאחיו.

משה מכה את האיש המצרי

שיא המסירות של משה למען אחיו ניכר בהכאתו את המצרי.

נאמר בהמשך הפסוק: "...וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרִי מִכֶּה אִישׁ עִבְרִי מֵאֶחָיו"

נתאר את גודל צערו של משה כשראה את אחיו מוכה, ואף את תחושת העלבון הנגרמת מכך שאיש מבני ישראל, שנבחר יחד עם כל ישראל להיות בניו של מלך מלכי המלכים, מוכה ביד איש מצרי רשע, מזרע חם.

על פי דברי ה"ישועות מלכו" (רבי יהושע מקוטנא, בפירושו לתורה)

שיובאו בהמשך, רגש העלבון על מצב זה של העם היה רדום אצל בני ישראל בעקבות השעבוד הקשה, וחלק מפעולות הגואל היה לעוררו בלב בני ישראל. אצל משה רבנו רגש זה היה קיים ובער בקרבו. הדברים מתאימים להפליא לדבריו של אחד מהראשונים, רבי אברהם סבע, בעל **צרור המור**, שכתב:

"והבין בדבר וראה [משה] דבר זר מאד [מוזר מאד]: איש מצרי מבני חם, העבדים, מושל באיש עברי, וזהו 'תחת עבד כי ימלוך'".

נאמר **בפסוק יב**: "וַיִּפֶן כֹּה וְכֹה וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ וַיֵּד אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֶהוּ בַחֹל"

כדי להרגיל את הילדים בראשית לימודם לדעת את פשוטו של מקרא, שהוא הבסיס לכל הדרשות, נפרש את המילים "וַיִּפֶן כֹּה וְכֹה" כפשוטן, שמשה הסתכל לצדדים לראות שאין איש רואהו, כפי שהביא רש"י בסוף דבריו.

פירוש זה מבליט את מעשה הגבורה שעשה משה בהריגת המצרי, שהרי אם דבר זה יוודע לפרעה הוא עלול להיתפס ולהיהרג. נתאר את מצב השפלות של ישראל בעבודתם, שהיו נכנעים לגמרי תחת יד מצרים, לא הרימו ראש, ובמשך כל שנות עבודת הפרך לא העזו לעשות מעשה כמעשהו של משה. מעשה הגבורה של משה היה גדול ומרשים. הוא הותיר רושם כביר בליבות בני ישראל והיכה גלים בכל מושבותיהם.

משה פוגש בשני עברים נצים

נאמר **בפסוק יג**: "וַיֵּצֵא בָיָם הַשְּׁנֵי וְהָגָה שְׁנֵי אַנְשִׁים עִבְרִים נֹצִים..."

נתאר את הזעזוע של משה בראותו מריבה בין אנשים עבריים לבין עצמם, ומתוך כך את תוכחתו לרשע: "...לָמָּה תִּבְּהוּ רַעַד". יחד עם זאת נסב את תשומת ליבם של הילדים לכך שלא משה הוא הקורא למכה לרשע, כדי לא לביישו, אלא המילה "לְרַשֵּׁעַ" נאמרת על ידי התורה. כך

פשוטו של מקרא (ראה בדברי הרלב"ג על הפסוק, המביא פירוש אחר). יוצא מדברינו שמשה רבנו אמנם הוכיח את הרשע, אבל עשה זאת מתוך אהבה בלי לביישו

נאמר בפסוק יד: "וַיֹּאמֶר מִי שָׁמַךְ לְאִישׁ שֶׁר וְשִׁפְטָ עָלֵינוּ הַלְהַרְגֵנִי אֶתָּה אִמֵּר כְּאִשֶּׁר הָרַגְתָּ אֶת הַמִּצְרִי וַיִּרְא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵכֵן נֹדַע הַדְּבָר" (שם)

נפרש את הפסוק כפשוטו, ונפרט בו שלוש נקודות:

1. "הַלְהַרְגֵנִי אֶתָּה אִמֵּר" – האבן עזרא כתב: "אתה אומר בלבך", (וכך פירש גם הרמב"ן).

לא נביא את הדרש, שמשה הרג את המצרי בשם ה' המפורש, כי לילדים הוא קשה להבנה, והוא גם עלול להמעית בעיני הילד את מידת גבורתו של משה, שהעז להכות את המצרי בידי ממש.

2. "וַיִּרְא מֹשֶׁה" – כפשוטו, פחד שייתפס.

3. "אֵכֵן נֹדַע הַדְּבָר" – כמשמעו, נודע דבר הריגת המצרי.

כדי לא לדבר בגנותם של ישראל לא נביא את מדרשו, שפחד שמא אין ישראל ראויים להיגאל, שהרי אין הכרח לכך בפשט הפסוק.

בריחת משה למדין (פסוקים טו–כב)

אחרי היוודע דבר הריגת המצרי ורצון פרעה להרוג את משה, בורח משה לארץ מדין מפני פרעה. בפסוקים בפרשתנו לא נאמר כיצד הצליח משה לברוח, אבל בפרשת יתרו רואים שה' הוא שעזר לו להינצל, כפי שנאמר: "...כִּי אֶלְקֵי אָבִי בְּעֻזִּי וַיִּצְלַנִּי מִחַרְבַּב פְּרַעֲה" (שמות יח, ד). כנראה הבריחה ממצרים היתה בלתי אפשרית, מפני שהיתה שמורה היטב, על ידי חומות ושומרים רבים. נסביר לילדים שה' עזר למשה, ואף עשה לו נס, ונציין שאיננו יודעים כיצד.

פגישתו של משה עם בנות יתרו

בעניין פגישת משה עם בנות יתרו נדגיש שני עניינים ונקדיש להם מקום מרכזי בלימוד: הרצון הטוב של משה להושיע את הבנות, והכרת הטוב של רעואל.

הרצון הטוב של משה להושיע את הבנות

נאמר בפסוק יז: "וַיָּבֹאוּ הָרְעִים וַיְגִרְשׁוּם וַיִּקָּם מֹשֶׁה וַיִּשְׁעַן וַיִּשָּׂק אֶת צֵאָנָם"

כדי להבין את משמעות המעשה נתאר את המצב שאליו נקלע משה. משה ניצב מול רועים אלימים ובעלי זרוע, בעודו אדם זר הבורח ממצרים ומגיע לארץ זרה לו, ולמרות זאת הוא מגלה אומץ לב, קם ממקומו ומושיע את הבנות.

נשאל את הילדים: מאין היה לו אומץ זה? נשמע את תשובות הילדים, ונסביר שהרצון הטוב שלו לעזור הוא שנתן לו כוח.

בפסוק לא מתואר כיצד הושיע משה את הבנות, אבל מדברי חכמינו ז"ל מתבאר שמשה לא נאבק עם הרועים פיזית, אלא הכניעם בדיבור, בכוח הצגת הצדק בדבריו.

וכך אמרו חכמינו ז"ל במדרש (שמות רבה א, לב): "ויקם משה וישען – אמר: דרך אנשים [שהם] דולים ונשים משקות, וכאן נשים דולות ואנשים משקים!".

מפירוש "ידי משה" על המדרש עולה, שמשה לא אמר דברים אלו רק בליבו אלא אמרם בקולו באוזני הרועים.

משה עמד עמידה זקופה, הוכיח את הרועים במילים תקיפות, והם נבהלו ממנו והפסיקו את מעשיהם כלפי בנות יתרו.

משה לא הסתפק בכך אלא גם דלה מים והשקה את כל הצאן.

נדבר על גדולתו של משה, ועל המידות הנעלות שהתגלו בו: טוב לב, אומץ לב, רדיפת צדק, מאבק אצילי למען הזולת ועשיית חסד בזריזות. נוסף על כך נתאר כיצד הופעתו המרשימה השפיעה אף על רועים בעלי זרוע.

סיבת גירושן של בנות יתרו בידי הרועים אינה מוזכרת בפסוקים, אולם חכמינו ז"ל גילו לנו זאת, וכך אמרו **במדרש** (שמות רבה שם):

"יתרו כומר לעבודת כוכבים היה וראה שאין בה ממש ובסר עליה [מאס בה] והרהר לעשות תשובה, עד שלא בא [עוד לפני שבא] משה, וקרא לבני עירו ואמר להם: עכשיו הייתי משמש אתכם, מעתה זקן אני. בחרו לכם כומר אחר, עמד והוציא בלי תשמישי עבודת כוכבים ונתן להם הכל. עמדו ונדרו...".

נציין שבח זה של יתרו, וכן את נכונותו להפסיד את מעמדו הנכבד ככהן הראשי, ואף להסתכן בנידוי, כל זאת למען הדבקות באמת. מכאן נסביר מדוע לא רצו הרועים לרעות את צאנו ומדוע גירשו את בנותיו (אפשר להתחיל בשאלות אלו, לגרות את הילדים לתשובה, ולבסוף להביא את דברי המדרש).

נביא מדרש זה אף על פי שדבריו אינם מפורשים בפסוק, משום שאיננו סותר את פשוטו של מקרא אלא מוסיף את הסיבה לגירושן של בנות יתרו, שאינה מופיעה בדברי המקרא, ויש בו מסר חשוב.

הכרת הטוב של רעואל

נאמר בפסוק כ: "וַיֹּאמֶר אֵל בְּנֵהוּ וַאֲנִי לְמַה זֶה עֲזַבְתָּן אֶת הָאִישׁ קַרְאֵן לוֹ וַיֹּאכַל לֶחֶם"

נדבר על גודל מידת הכרת הטוב של רעואל, ועל ביטוייה, הניכרים הן בדבריו הן במעשיו: בדבריו – שהתפלא על בנותיו שעזבו את מושיען, ובמעשיו – שציווה לקרוא לו והגיש לו ארוחה. יתר על כן: רעואל לא הסתפק בהכנסת אורחים רק ליום אחד, אלא אף נתן למשה את בתו לאישה.

דמותה של ציפורה

מכך שמשה רבנו הסכים לקחת את ציפורה לאישה ברור הדבר שהיא היתה בעלת מידות טובות ויראת ה'. וכך אמרו חכמינו ז"ל במדרש (שמות רבה שם) על ציפורה: "ולמה נקרא שמה צפורה? שמיהרה הבית כציפור". ופירש המהרז"ו שם: "כך מיהרה בית אביה מכל זומאה ועבודת כוכבים".

לאור זאת נדבר על נכונותה של ציפורה ללכת בדרכו של אביה, לעזוב את עבודת הכוכבים ולהשפיע בעניין זה על כל המשפחה. אפשר לומר שציפורה היא זאת שהשפיעה על אביה, שכן כך משמע קצת מלשון חכמינו ז"ל: "שמיהרה בית אביה".

נדבר גם על הכרת הטוב של ציפורה כלפי משה, שהרי לפי דברי המדרש שם, מבין שבע הבנות היא זאת שקראה למשה בזריזות, וזו לשון המדרש: "מיד רצתה צפורה אחריו כציפור והביאה אותו".

הולדת גרשום

נאמר בפסוק כב: "וַתֵּלֶד בֶּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ גֶרְשָׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נִכְרִיָּה"

משה מבטא את הקשר שלו עם אחיו בקריאת השם לבנו, וכמו שכתב המלבי"ם: "והיה עינו ולבו שם כל הימים לשוב אליהם". לאור פירוש זה נדגיש לילדים את אהבתו לאחיו בני ישראל, ומתוך כך את צערם על כך שהוא נמצא רחוק מהם ואיננו יכול להשתתף עמם בצרתם ולעזור להם. נציין כי אף על פי שמשה נמצא במרחק רב ממצרים, עיקר מחשבתו היא על בני ישראל, דבר הניכר בקריאת השם לבנו.

זעקת בני ישראל ושמיעת ה' את זעקתם (פסוקים כג-כה)

זעקת בני ישראל

נאמר בפסוקים כג-כד: "...וַיֹּאנְחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעְקוּ וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל הָאֱלֹקִים מִן הָעֲבֹדָה. וַיִּשְׁמַע אֱלֹקִים אֶת נַאֲקָתָם..."

בפסוקים אלה נאמרו שלוש לשונות של צעקה – "זעקה", "שוועה" ו"נאקה".

נדבר עם הילדים על ההבדל בין מילים אלו לבין המילה הפשוטה צעקה, ונגיע לכך שמילים אלו מביעות בחינות מיוחדות של צעקה: את עוצמת הצעקה, ואת היותה בוקעת מעומק הלב. בהתחלה 'נאנחו' בקול רפה, אחר כך 'זעקו' בקול רם, הזעקה הלכה והתעצמה עד שהגיעה לידי 'שוועה', וה' שמע את קול 'נאקתם', זעקתם הבאה מתוך ייסורים. כאן המקום לחזור ולתאר במילים קצרות את הקושי הגדול שבעבודת הפרך, ומתוך כך נבין יותר את עומק הזעקה. ממפרשים רבים עולה כי זעקה זו איננה רק צעקה של כאב, אלא גם פנייה אל ה' בתפילה, וכך כתב הרמב"ן (בפסוק כד): "מפני הצעקה קבל

תפילתם ברחמיו", ובעקבותיו כתב הנצי"ב: "ואם בן היה התפילה לה' רק בקול צעקה, אוי ואבוי ה' אלקי אבותינו".
 נסביר שבני ישראל ניצלו את המנוחה מן העבודה לזעוק אל ה' ולהתפלל אליו, ובדבר זה בא לידי ביטוי שינוי בהתנהגות העם, שפנה אל ה', וזעק אליו מקירות ליבו.

ה' שומע את זעקת בני ישראל

בפסוקים כ"ג-כ"ה אנו לומדים על קבלת הזעקה:

"וְתַעַל שְׁוֹעֲתָם אֶל הָאֱלֹקִים", "וַיִּשְׁמַע אֱלֹקִים אֶת נַאֲקָתָם", "וַיִּזְכֹּר אֱלֹקִים אֶת בְּרִיתוֹ", "וַיִּרָא אֱלֹקִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹקִים".

התורה השתמשה בדרכים רבות ושונות כדי לבטא את הקשר העמוק ואת החיבה שבין ה' לישראל: ותעל שוועתם, וישמע, ויזכור, וירא, וידע. עצם ריבוי הלשונות מסב את תשומת הלב לאכפתיות הרבה של ה' כלפי הסבל הנורא של עם ישראל.

יתכן ותעלינה תוך כדי הלימוד שאלות כמו: מדוע לא ריחם ה' עליהם כבר שנים רבות קודם לכן, ומדוע בכלל הכניסם למצרים לשעבוד קשה כל כך?

שאלות אלו הן כבדות משקל, והתשובה עליהן עמוקה ודורשת בגרות. משום כך נעדיף שלא להעלות שאלות אלה בפני הילדים, אולם אם יתעוררו השאלות מצד הילדים עצמם, או אם נרגיש צורך לעסוק בהן בכל זאת, נסביר תוך כדי לימוד הפסוקים שכעת חל השינוי אצל בני ישראל, והוא שהחלו לפנות אל ה' בתפילה, ותפילה מטבעה כרוכה יחד עם התשובה, כפי שתרגם יונתן בן עוזיאל: "וגלי קדמוי ית תיובתא דעבדו בצומרא...". כלומר גלויה לפניו התשובה שעשו בסתר, ולכן כעת שמע ה' את צעקתם.

המסרים העולים מפרק ב

לידת משה ואימוצו על ידי בת פרעה

1. המיוחד במשה ובמשפחתו.
2. הרצון הטוב והאומץ של מרים.
3. השגחת ה' על משה.
4. חמלתה של בת פרעה על משה, מסירותה אליו ואהבתה אותו.

יציאת משה אל אחיו

1. אהבתו של משה לאחיו והשתתפותו בצערם.
2. נכונותו של משה לוותר על הכל למען אחיו.
3. טוב הלב שגילה משה בעזרתו לאחיו.
4. גבורת משה להציל את אחיו.
5. תוכחה מתוך אהבה.

בריחת משה למדין

1. רדיפת הצדק של משה בדבריו לרועים.
2. רצונו הטוב של משה וגבורתו שהתגלו בהצלת בנות יתרו.
3. גמילות החסד של משה בהשקאת הצאן של בנות יתרו.
4. הכרת הטוב של רעואל כלפי משה.
5. משה חושב על אחיו ומצטער בצערם גם בהיותו בארץ רחוקה.

זעקת בני ישראל ושמיעת ה' את זעקתם

1. הזעקה והתפילה של בני ישראל לה'.
2. אהבת ה' לעמו – קבלת הצעקה.

פרקים ג-ד

בפרקינו ארבעה נושאים עיקריים:

1. משה רועה צאן במדבר וה' מתגלה אליו
2. שליחותו הגדולה של משה
3. שיבת משה ליתרו וחזרתו למצרים
4. הפגישה בין משה ואהרן והופעתם לפני העם

משה רועה צאן במדבר וה' מתגלה אליו

(פרק ג פסוקים א-ט)

שבחו של משה כרועה צאן

נאמר בפסוק א: "וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֵה אֶת צֹאן יִתְרוֹ... וַיִּגְהַג אֶת הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר..."

נשאל את הילדים, אלו מידות טובות של משה נלמדות מפסוק זה. לאחר שנשמע את רעיונותיהם, נצביע על מספר מידות טובות העולות מפסוק זה, והן:

א. **הכרת הטוב** – משה מכיר ליתרו טובה על שנתן לו מקום בביתו, והוא מתנדב מעצמו להחזיר טובה ולרעות את צאנו, למרות הקושי שבעבודה זו.

ב. **חסד** – משה רוצה לשחרר את בנותיו של יתרו מרעיית הצאן, ביודעו שהיא עבודה קשה מאד בשביל בנות.

ג. **יושר** – משה מתרחק מהגזל, ולכן הולך לרעות את הצאן דווקא "אַחַר הַמִּדְבָּר", במקום הפקר, כפי שהביא רש"י בשם מדרש תנחומא, שהלך "להתרחק מן הגזל, שלא ירעו בשדות אחרים".

ד. **יראת ה'** – משה בוחר להיות במדבר, מקום שומם מבני אדם, כדי שיוכל להתפלל לה' וללמוד תורה בשקט ובאין מפריע, וכך כתב הנצי"ב: "הוא כדי שיוכל להתבודד ולחקור אחר אלקות וכדומה".

את דברי הנצי"ב לא נביא לילדים כלשונם, מכיוון שמילותיו "להתבודד" ו"לחקור" אינן מתאימות להבנתם.

ה. **חמלה** – חכמינו ז"ל דיברו רבות על היחס הטוב שהעניק משה לצאנו, וכך אמרו **במדרש** (שמות רבה ב, ב): "ה' צדיק יבחן" – ובמה הוא בוחננו? במרעה צאן... ובדק לְמִשָּׁה רִבְנוּ בְּצֹאן וּמִצֹּאן רַחֲמָן".
נביא גם את המשך דברי המדרש:

"אמרו רבותינו כשהיה משה רבנו רועה צאנו של יתרו במדבר ברח ממנו גדי, ורץ אחריו עד שהגיע לחסות [מקום מחסה]. כיון שהגיע [השה] לחסות נודמנה לו כריכה של מים ועמד הגדי לשתות. כיון שהגיע משה אצלו אמר: 'אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני הצמא. עייף אתה', הרכיבו על כתפיו והיה מהלך".

נרגיל את תלמידינו למידת "עין טובה", לחפש את הדברים החיוביים ולהדגישם, במיוחד אצל גדולי העם וביותר אצל משה.

נציין בפני הילדים את גדולתה של התורה - מפסוק אחד אפשר ללמוד כל כך הרבה עניינים חשובים וערכיים.

התגלות ה' למשה בסנה

נאמר **בפסוקים ב-ד**: "וַיֵּרָא מֵלֶאֱדָהּ ה' אֵלָיו בְּלִבַּת אֵשׁ... וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹקִים מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה..."

עניין הנבואה, ובמיוחד נבואתו של משה, הוא עניין מופשט, שכלי וגבוה עבור הילדים. לכן לא נעסוק עם הילדים במשמעות הנבואה

ובמדרגת הנביא, אלא נציין שה' מדבר רק עם יחידי סגולה, גדולי האומה, צדיקים ויראי ה'.

כמו כן נציין את טובו של ה', שאינו מתגלה למשה פתאום, כדי לא להבהילו, אלא בהתחלה מראה לו דבר פלא - את הסנה הבווער באש שאיננו אוכל, ורק כאשר משה מתקרב ה' מדבר אליו. חכמינו ז"ל במדרשים, ובעקבותיהם מפרשי התורה, עסקו הרבה במשל ובנמשל של מראה הסנה. לא ניכנס לכך, אלא נאמר באופן פשוט שה' הראה למשה מראה פלאי כדי למשוך את תשומת ליבו, שיתקרב להתבונן, וזאת תהיה ההכנה לשמוע את דברי ה'.

דברי ה' אל משה לפני הטלת השליחות

נאמר בפסוקים ד-ז: "...וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה... רְאֵה רְאִיתִי אֶת עֲנִי עַמִּי..." ה' קורא למשה פעמיים "מֹשֶׁה מֹשֶׁה". מכאן ניתן ללמוד על אהבת ה' למשה, וכפי שכתב המלבי"ם: "וכפל הקריאה מורה על החיבה" (וכמו שמצינו אצל אברהם אבינו: "אברהם אברהם"). גם בפסוקים אלו נרגיל את הילדים לחפש את החיוב ולעסוק בו. נציין את תכונותיו הטובות של משה: הן הזדרזותו לשמוע את קול ה' - "...וַיֹּאמֶר הֲנִנִּי" (פסוק ד), הן יראת ה' שהיתה בו - "...וַיִּסְתַּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יֵרָא מִהַבֵּיט אֶל הָאֱלֹקִים" (פסוק ו).

ניתן מקום נכבד לפסוקים העוסקים ביחס האהבה והחמלה של ה' לישראל (פסוקים ז-ט), ובכך נעורר בליבם של הילדים את האמונה והביטחון באהבה ובדאגה של ה' לכל אחד ואחד מבני ישראל, וממילא גם אל הילדים בהיותם בנים לאומה נפלאה זו.

נדבר על אהבת ה' לעמו ועל חמלתו כלפיהם, ונלמד זאת מתוך כפילות המילים: "רֵאָה רְאִיתִי", כפילות המביעה הזדרזות. כמו כן נעמוד על המילה "עָמִי" – זו הפעם הראשונה בתורה בה מעיד ה' שאנו עמו.

מעלותיה הטובות של ארץ ישראל

נאמר בפסוק ח: "...אֶל אֶרֶץ טוֹבָה וְרַחֲבָה אֶל אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ..."

בפסוק זה נדבר על החסד שה' רוצה לעשות עם עמו. לא זו בלבד שבא לגאלו מהעבדות, אלא גם חפץ להביאם למקום הטוב ביותר. בהזדמנות זו נדבר על מעלותיה של ארץ ישראל, ובעיקר על הביטוי "אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ", הנזכר כאן לראשונה בתורה.

נביא מדברי המפרשים על שבחיה של הארץ, ונתמקד בדברי הרמב"ן כאן, שכתב:

"כי שבה תחילה את הארץ, שהיא טובה, לומר שהאוויר טוב ויפה לבני אדם וכל טוב ימצא בה ושהיא רחבה שיעמדו בה כל ישראל כמרחב, או מעם רחבה שיש בה רחבות – שפילה ועמק ומישור גדולים וטובים ואין רובה הרים ונאיות. וחזר ושבח אותה שהיא ארץ מקנה שיש בה מרעה טוב והמים יפים ויגדל החלב בבהמות... אמר כי היא שמנה, שפירותיה שמנים ומתוקים עד שתזוב כולה בדבש מהם..."

שליחותו הגדולה של משה

(פרק ג, פסוק י – פרק ד, פסוק יז)

ה' הטיל על משה את השליחות הגדולה ביותר בהיסטוריה – להוציא את בני ישראל מארץ מצרים. ה' בחר במשה מבין זקני העם, חכמיו וצדיקיו.

חמש טענות טען משה כנגד השליחות שהוטלה עליו להוציא את בני ישראל ממצרים, וה' השיבו על כולן.

תשובות ה'	טענות משה
"כי אֵהְיֶה עִמָּךְ" (יב)	1) "מי אֲנִי בְּי אֵלֶיךָ אֵל פְּרַעֲהוֹ" (ג, יא)
"...אֵהְיֶה שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם" (יד) "ה' אֵלֵי אֲבֹתֵיכֶם... שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם" (טו)	2) "...וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֵלֵי אֲבֹתֵיכֶם שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ מַה אָמַר אֱלֹהִים" (ג)
נתן לו שלושה אותות: הנחש, הצרעת והדם (ב-ט)	3) "וַיִּהְיֶה לֹא יֶאֱמִינוּ לִי בִּי יֹאמְרוּ לֹא נִרְאָה אֵלֶיךָ ה'" (ד, א)
"מִי שֵׁם פֶּה לְאָדָם... הָלֹא אֲנִי ה'?" (יא)	4) "בִּי כְבֹד פֶּה וְכָבֵד לְשׁוֹן אֲנִי" (י)
"הָלֹא אֶהְרֵץ אַחֲרֶיךָ הַלְוִי יִדְעֵתִי בִּי דַבֵּר יִדְבַר הוּא...?" (יד)	5) "שְׁלַח נָא בְּיִדְךָ תִּשְׁלַח" (ג)

ענוותנותו של משה

נשאל את הילדים: מדוע סירב משה לקבל את השליחות הגדולה, הרי הוא אהב את בני ישראל והצטער מאד בסבלם, כפי שהזכרנו בשם חכמינו ז"ל, ואף יצא מהארמון לעזור להם בכל כוחו, ומי כמוהו ישתוקק להצילם ולהיות השליח לגאולתם?

נשמע את תשובותיהם, ונכוונם לשים לב למידת הענוה של משה, שחשב כי אינו ראוי לתפקיד כה נכבד.

מידת הענוה של משה מתגלית כאן בצורה מופלאה, ועל כך כתב **הכלי יקר**, בעקבות פירושי הראשונים (ראה גם דברי רש"י שמות ד, י):

"כי משה היה עניו מכל האדם, ובעיניו היה הוא שפל אנשים,

לפיכך אמר: 'מי אנוכי כי אלך אל פרעה' – וכי שפל אנשים כמוני ידבר לפני המלך, והן מצד מעלת ישראל אמר: וכי אוציא את בני ישראל – כי אומה גבוהה ורמה בזאת – בני אברהם יצחק ויעקב עם גדול ורם, איך ילכו אחרי שפל ובוזי כמוני".

בפרקים אלו נדבר בשבח הענוה, אך לא נעשה זאת במידה מוגזמת כדי לא לחסום את הילד מלפתח את הביטחון העצמי שלו ואת האמון בעצמו ובכוחותיו. בגיל הרך ניתן מקום רחב יותר למידות הקודמות לענוה, כמו לב טוב, אהבה ויושר, המביאות את הילד להכיר את כוחותיו ומתוך כך דוחפות אותו לפעול ולעשות דברים טובים בחייו. באופן זה מתאפשר לילד לתת ביטוי לרגשותיו, ולתסיסת החיים שבתוכו.

מידת האחריות של משה

על דברי הכלי יקר נשאל: אמנם מידת הענוה היא מידה טובה וחשובה, אבל האם מותר לאדם להימנע בגללה מלעשות טוב? במיוחד נשאלת השאלה אצל משה: וכי בגללה יימנע מלקבל שליחות כה גדולה, להציל את בני ישראל אחיו ואהוביו?

דרך שאלה זו נדגיש את גודל מידת האחריות שהיתה למשה. נסביר לילדים שמשה סירב לקבל את השליחות מתוך הרגשת אחריות; מתוך חשש פן לא יצליח במשימה ואף יזיק לה ויעכב את יציאת העם ממצרים.

הסבר זה עולה מדברי הישועות מלכו, (את דבריו הזכרנו בפרק הקודם), המתאר את גודל ההשפעה והעצמה הנדרשים משליח ה' הבא לגאול את ישראל ממצרים.

ה' פונה למשה בלשון כפולה: "פְּקֹד פְּקֹדָתִי", והישועות מלכו מפרש את הכפילות באומרו כי מדובר כאן בשתי פקידות: פקידה אחת היא פקידת הגוף, החומר, והפקידה השניה היא פקידת הנפש. וכך כתב:

"ופקודת הנפש היה [כלומר תהיה] תיכף בביאת הגואל, כי מיד

בביאתו נתעוררו [ישראל] להתבונן על מצבם השפל, זרע עמוסים [כינוי לעם ישראל] יהיו עבדים נכנעים לזרע חם, דבר שלא הרגישו עד כה [מרוב צרות השעבוד], כי כבר היה נכבה בלבם הגש הנפשי הזה [עם ישראל לא הרגיש מרוב עבדות את השפלות שבעצם היותו עבד לזרע חם], זאת [השינוי בהסתכלות וראיית ההשפלה במצב] לא יוכל לעשות [לגרום] רק הגואל האמיתי הבא בכח ה'".

משה היה מודע לגודל הפעולה שאליה נדרש גואל ישראל, ודוקא מתוך כך, מתוך הרגשת האחריות העצומה שחש כלפי עם ישראל, חשב שאיננו מתאים לשליחות.

טענות משה ותשובות ה' עליהם

הטענה הראשונה: "...מי אנכי בי אלף אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים... כי אהיה עמך..."

לאור האמור לעיל נסביר את טענתו הראשונה של משה: "מי אנכי בי אלף אל פרעה" – משה חשב שאין בו העז לעמוד בפני פרעה, וגם לא הכישרון להשפיע עליו, "וכי אוציא את בני ישראל ממצרים" – וכן חשב שאין לו יכולת לעורר את העם, השקוע בתוך עבודת הפרך כל שעות היום במשך שנים רבות, ומורגל להיות עבד נרצע לאדוניו המצרים. על כך ענה לו ה': "...כי אהיה עמך..." – ה' יהיה עמו ויעזור לו לדבר בפני פרעה וגם בפני ישראל.

הטענה השנייה: "...ואמרו לי מה שמו... אהיה... ה' אלקי אבותיכם..."

טענתו השנייה של משה, "...ואמרו לי מה שמו מה אמר אלהם", קשה להבנה, במיוחד לילדים שאינם מבינים כיצד ייתכן שעם ישראל לא ידעו את שם ה'. ומה שענו המפרשים שכל אחד משמות ה' יש לו משמעות שונה בהנהגת ה' בעולם – הסבר זה בוודאי אינו מתאים לילדים.

אנו נסביר כי משה חשב שאם יאמר לבני ישראל שבא להוציאם ממצרים הם לא יאמינו לו, כי התייאשו כבר מהגאולה. על כן הוא מבין שישראל צריכים לשמוע שם חדש משמות ה', שם שעדיין אינם מכירים, כדי לעורר אותם ממצבם המדוכא, והמילים "אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם" לא יספיקו לעוררם. משום כך אמר משה לה': אם ישאלו ישראל "מִה שְׁמוֹ" – כלומר, אם יבקשו ממני לומר להם שם של ה' שיש בו חידוש, שיש בו תקווה, "מִה אֲמַר אֲלֵהֶם?"

על זה ענה לו ה': "אֶהְיֶה" – כלומר ה' נותן למשה שם חדש לומר לעם ישראל. משמעות שם זה היא הבטחה לישראל שמאהבת ה' אותם הוא יהיה עמם תמיד ויעזור להם. הבטחה זו מקופלת במילה "אֶהְיֶה". החידוש שבשם זה יביא לעם ישראל התחדשות גדולה, והם יתעודדו ויקבלו כוח להתגבר על הייאוש.

ה' מוסיף למשה שיזכיר שם נוסף מעבר לשם אהיה – את שם הוי-ה, "ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם", שם שבוודאי הכירו בני ישראל, אבל הוא ישפיע עליהם במיוחד להאמין.

פסוקים אלו (יג"טו), בהם מופיעה שאלת משה "מִה שְׁמוֹ" ותשובת ה' "אֶהְיֶה" וכו', הינם מהפסוקים הקשים ביותר בתורה להסבר, בפרט לילדים רכים. כל הסבר שניתן יהיה עדיין קשה ולא יתיישב לגמרי בליבם של הילדים, לכן נקצר בהסבר פסוקים אלו ולא נתעכב עליהם.

הטענה השלישית: "...וְהָן לֹא יֵאֱמִינוּ לִי... לְשֵׁנֵי הָאֵתוֹת הָאֵלֶּה..."

ביחס לטענתו השלישית של משה, "וְהָן לֹא יֵאֱמִינוּ לִי...", נסביר כי משה חשש פן למרות הבטחת ה' שיהיה עמו ולמרות השמות שנתן לו, בני ישראל לא יאמינו לו, שכן הם שקועים בעבודה בכל גופם ובכל נפשם, הם מרגישים עבדי עולם, ולכן לא יאמינו שהגיע זמן הגאולה.

על כן ה' נתן למשה אותות, ביודעו שראיית דבר פלאי תגרום לעם התרגשות גדולה ותעורר בו את האמונה כי ה', בורא שמים וארץ, שולט בהם ומשנה את סדרי הטבע לטובתם, כדי להוציאם מעבודתם. מכוח זה תתחזק גם אמונתם. נדגיש כי ה' יודע עד כמה מצב העם קשה, וכי ייתכן שלא יאמינו כולם לאות הראשון, ואפילו אחרי האות השני ישארו אנשים שלא יאמינו, לכן ה' נותן למשה אות שלישי, כפי שנאמר:

"וְהָיָה אִם לֹא יֶאֱמִינוּ גַם לְשֵׁנֵי הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה..."

הטענה הרביעית: **"...לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנֹכִי... מִי שָׁם פֶּה לְאָדָם..."**

בטענתו הרביעית של משה, **"לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנֹכִי"**, נסביר שמשה לא היה רגיל לדבר לפני שרים ומלכים, ולכן פחד שפרעה לא ישמע אליו. [לילדים לא נסביר שמשה היה מגמגם, משתי סיבות: א. אין זה המובן של **"קָבַד פֶּה"**. ב. מפני שהדגשת פגם כזה אינה לכבודו של משה, וכבר אמר רבי נחמיה לרבי יהודה ביטוי כעין זה בעניין אחר: **"אם בן עשיתו בעל מום למשה רבנו עליו השלום"** (שמות רבה א, כד)].

על כך באה **תשובת ה'**: **"מִי שָׁם פֶּה לְאָדָם"**, כלומר אני בראתי את הפה ואת כושר הדיבור ואני אשים בפיו את הדיבור הראוי לפני שרים ומלכים.

הטענה החמישית: **"...שֶׁלַח נָא בְיַד תְּשַׁלַּח... יִדְעָתִי בִּי דְבַר יִדְבַר הוּא..."**

גם לאחר כל תשובות ה', **משה מרגיש את גודל האחריות, ודווקא בגלל רצונו העז שהשליחות תצליח**, הוא ממשיך להתעקש: **"שֶׁלַח נָא בְיַד תְּשַׁלַּח"**, כלומר ישנם אנשים חכמים וטובים ממני, כמו אהרן אחי, שיצליחו בדיבורם לעורר את העם ולעודדם, ואף לדבר כראוי לפני פרעה, והם מתאימים לתפקיד יותר ממני.

על כך **עונה לו ה'**: **"הֲלֹא אֶהְרֵן אֶחִיד הַלְוִי יִדְעָתִי בִּי דְבַר יִדְבַר הוּא..."**, כלומר אהרן יעזור לך לדבר אל פרעה ואל העם. אני מכיר את יכולתו הטובה לעודד את העם ולהשפיע עליו, אולם עדיין התפקיד מוטל עליך.

האם נביא הסבר המדבר בגנותם של ישראל:

הספורנו מפרש שמשה חשב שבני ישראל אינם ראויים לגאולה, וכך כתב: "וכי אוציא את בני ישראל – שאזכה להוציא את בני ישראל, שהם עתה בלתי ראויים לכך" (ראה גם רש"י שמות ג, יא-יב). לא נביא פירוש זה לילדים, כדי לא לדבר בגנותם של ישראל, ומתוך המגמה החינוכית להרגיל את הילדים לעין טובה, עד כמה שאפשר.

אמנם בדברי חכמינו ז"ל מצינו, על פי הפסוקים בספר יחזקאל, שישראל למדו מהמצרים ועבדו עבודה זרה, ואף היו שקועים במ"ט שערי טומאה, אך מכיוון שבפסוקים אצלנו אין מוזכר גנאי זה, לא נעסוק בו. את דברי חכמינו ז"ל, שדבריהם דברי אלקים חיים, נשאר לשלב מאוחר יותר.

רק בגיל בוגר יותר, לאחר שנבנה אצל הילדים יחס של הערכה וכבוד לבני ישראל, נוכל להעמיק בשאלה מה היה חטאם, ונלמד שהידרדרו לכך בגלל חוזק השליטה של המצרים עליהם והשתעבדותם הגמורה למצרים, עד שנגררו אחריהם גם בתרבות הרוחנית של עבודה זרה, אבל בעומק הדבר לא מרצונם האמיתי נפלו אל הטומאה (וכדברי הילקוט שמעוני בשלח רמז רלד, שהיו ישראל מטורפים בדעתם מחמת השעבוד הקשה, ולכן נפלו בעבודה זרה).

שיבת משה אל יתרו וחזרתו למצרים

(פרק ד, פסוקים יח-כו)

נאמר בפסוק יח: "וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל יֵתָר חֹתָנוּ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלֶיךָ נָא וְאֲשׁוּבָה אֶל אֲחֵי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאַרְאֶה הַעֹדֶם חַיִּים..."

בפסוק זה נדגיש שני דברים: את הכבוד שנהג משה ביתרו, כבוד שבא לידי ביטוי בדרך הפרידה ממנו, ואת הענוה של משה.

הכבוד שנהג משה ביתרו

הכבוד שרחש משה ליתרו הוא רב מאוד, מפני שהוא מכיר לו טובה, וכך כתב הנצי"ב: "כיון שהוא חותנו ועשה טובה עמו שנתן לו אשה ולחם". בהקשר זה נדגיש עד כמה חשובה הכרת הטוב, שבגללה משה אינו הולך מיד אחרי מעמד הסנה למלא את שליחותו במצרים כפי שנצטווה מאת ה', אלא מתעכב במדין כדי להיפרד כראוי מחותנו. משה גם חשש שיתרו ייפגע מכך שהלך מביתו בלי להיפרד ממנו, וכך כתב הרלב"ג בעניין זה:

"והוא שראוי לאדם שלא יפרד ממי שהוא יושב עמו אם לא בדיעתי וברשותו... הלא תראה כי משה עם שכבר צווה מאת ה' שישוב למצרים... הנה לא רצה לצאת מבית יתרו בזולת ידיעתי והסכמתו".

הענוה של משה

נסב את תשומת ליבם של הילדים לשאלה, מדוע אין משה מספר ליתרו את כל דברי ה' ואת דבר השליחות הגדולה שקיבל, אלא רק אומר לו: "אַלְכֶּה נָא וְאֶשׁוּבָה אֶל אֶחִי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הַעֲוֹדִים חַיִּים". נצביע על כך שמהתנהגותו זו של משה אפשר ללמוד על ענותנותו, שאינו מתפאר בגדולתו ובתפקיד אליו נבחר.

מילת הבן במלון

בעניין פרשת ברית המילה במלון (פסוקים כד-כו) אנו נתקלים בבעיה. אם נסביר היטב את כוונתו הטובה של משה, שלא מל את בנו אליעזר, יקשה עלינו להבין את כוונת ה' להמית את משה, ואם לא נסביר את כוונתו של משה, יקשה עלינו להבין כיצד התרשל בקיום מצוה כה חשובה.

סוגיה זו מורכבת וקשה, וכבר עמדו על כך מפרשים רבים, לכן לא נעסוק בה בהרחבה. ניתן הסבר קצר למעשהו של משה, שלא מל את בנו בדרך מפאת הסכנה, אבל בהגיעו למלון היה על משה להניח את

כל עסקיו ולהזדרז בקיום מצווה יקרה זו. אולם משה לא נהג בזריזות הראויה לאדם גדול כמותו, וכפי שכתב רש"י: "...ומפני מה נענש, לפי שנתעסק במלון תחילה..." , והרלב"ג הוסיף: "כי ילמדו ממנו שאר האנשים ולא ינהגו בעשייתם המצוות בזריזות".

נוכל להסביר גם כאבן עזרא שכתב: "ויפגשוהו ה' - שבא חולי על משה מה'... ויבקש המיתו - אם לא ימול בנו. ובעבור שאחותו רעה לא יוכל הוא למולו ומלה אותו ציפורה".

נוכל לומר לילדים שה' הביא מחלה על משה כדי שיבין שצריך למול את בנו, וכך באמת עשה משה, וביקש מציפורה למולו.

הפגישה בין משה ואהרן והופעתם לפני העם

(פרק ד, פסוקים כז-לא)

פגישת משה ואהרן

נאמר בפסוקים כז-כט: "ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה... וישק לו... וילך משה ואהרן..."

בפסוקים אלו נפגשים אנו עם מידותיו המופלאות של אהרן ועם טוהר ליבו.

נפתח שיחה עם הילדים על אדם שנשא בעול עם הציבור במשך שנים רבות ולבסוף מעבירים ממנו את ההנהגה לאדם אחר. נשאל: כיצד ירגיש אותו אדם כלפי המנהיג החדש וכיצד יתייחס אליו?

ננסה לשמוע מהילדים מהן התכונות הטובות של אהרן, ונדבר על גדולתו. אהרן אהב את משה עד כדי כך שכאשר נודע לו שמשה יהיה המנהיג של ישראל – לא קנא בו אלא אדרבא שמח שמחה גדולה, וזאת על אף שמשה היה צעיר ממנו ועל אף שבמשך שנים רבות הנהיג אהרן את בני ישראל במצרים, השתתף בצערם ועודד אותם. על שמחת אהרן במינויו של משה נאמר: "וַיֵּרָא אֶת שְׂמֵחַ בְּלִבּוֹ" (שמות ד, יד).

וכך אמרו במדרש תנחומא (שמות כז):

"אמר משה: עד שלא עמדתני, היה אהרן אחי מתנבא להם במצרים שמונים שנה... אמר משה: כל השנים האלו היה אהרן אחי מתנבא ועכשיו אני נכנס בתחומו... אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה: לא אכפת לאהרן בדבר זה, לא די שאינו מיצר אלא עוד שמח... אמר רבי שמעון בר יוחאי: הלב ששמח בגדולת אחיו יבוא וישמח וילבש אורים ותומים".

נוכל להזכיר מידות נוספות של אהרן: **ענוה** – אהרן חשב שמשה ראוי יותר ממנו; **אמונה בה'** – אהרן האמין שבחירת ה' במשה היא הדבר הצודק ביותר; **אהבת ישראל** – מתוך אהבתו לישראל הבין שמשה ימלא את משימת גאולתם באופן המועיל והטוב ביותר, ושמח במינויו. נציין גם את התנהגותו האצילה של אהרן שהולך יחד עם משה בלב שלם, בלב אחד (כפי שנאמר בפסוק כט): "וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן...".

העם מאמין שהגיעה עת פקידתו

הופעת משה ואהרן לפני ישראל עשתה רושם כביר, ולמרות מצבם השפל, כעבדים נרצעים ותשושים מעבודת הפרך, האמינו ישראל לדבריהם, שנאמר: "וַיֵּאֱמַן הָעָם...". במעמד זה מתואר שלב חשוב בהצלחת שליחותו של משה והשפעתו על העם, ומופיע בו שבחו של העם המתעלה על מצבו הקשה ומאמין ומודה לה'.

נקדיש זמן משמעותי לפסוקים אלו ונתאר באופן חי וחוויתי את המעמד המרגש, כך שהדבר ישאיר רושם אצל הילדים.

ניתן לילדים לדמיין:

מה הרגיש העם ומה חשב כאשר ראה את משה אחרי כשישים שנה?

האם זכרו את עזרתו להם או לאבותיהם בעבודת הפרך ואת הכאתו את המצרי?
 איזה רושם עשתה על העם הופעתם של משה ואהרן ושבעים זקני העם? מן הסתם הפסיקו כולם את העבודה ועזבו את הכלים, את הטיט ואת הלבנים ונעמדו סביבם.
 איך אמר אהרן את דברי ה' בוודאי דיבר אל העם בבהירות, בהתלהבות ובשמחה.
 מה עבר בלב העם כאשר שמע את הדברים, וראה בעיניו את האותות והמופתים?
 בוודאי התעודדו והתעוררו בהם רגשות שמחה.
 בסופו של דבר נצביע על שיאו של המעמד, והוא: "וַיֵּאֱמַן הָעָם... וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ".

נשבח את גדלות האמונה של העם, שלמרות מצבם הירוד והשפל שנמשך שנים רבות, האמינו בה' בלב שלם ואף הודו לו.

המסרים העולים מפרקים ג-ד

משה רועה צאן במדבר וה' מתגלה אליו

1. הכרת הטוב של משה כלפי יתרו והחסד כלפי בנותיו.
2. מידת היושר – להתרחק מן הגזל.
3. החמלה של משה על הצאן.
4. חיבת ה' למשה.
5. יראת ה' של משה.
6. אהבת ה' וחמלתו כלפי ישראל.
7. מעלותיה הטובות של ארץ ישראל.

שליחותו הגדולה של משה

1. בחירת ה' במשה לתפקיד הגדול ביותר – הוצאת ישראל ממצרים.
2. ענותנותו של משה.
3. מידת האחריות של משה להצלחת השליחות.
4. ההבנה שגילה משה לקושי הגדול של העם בשעבוד.

שיבת משה ליתרו וחזרתו למצרים

1. הכבוד שנתן משה לחותנו וזהירותו שלא לפגוע בו.
2. חשיבות מצוות מילה.

הפגישה בין משה ואהרן והופעתם לפני העם

1. ליבו הטהור של אהרן שאיננו מקנא במשה, ומידותיו המופלאות.
2. זכותו הגדולה של העם שהאמין בדברי ה'.

פרק ה

בפרקנו שלושה נושאים עיקריים:

1. דברי משה ואהרן אל פרעה
2. הכבדת השעבוד
3. דברי השוטרים למשה ואהרן ודברי משה אל ה'

דברי משה ואהרן אל פרעה (פסוקים א-ה)

אומץ הלב של משה ואהרן

נאמר בפסוק א: "וְאַחַר כָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל פַּרְעֹה..."

ננסה להביא את הילדים להבחין בעצמם במידה המיוחדת שנדרשה ממשה ואהרן בהליכתם אל פרעה – אומץ לב וביטחון בה'. משה ואהרן עמדו בפני מושל הממלכה האדירה, דיברו בפניו והוכיחו אותו, והשיא – שדיברו בשם ה' מול מלך המאמין באליליו וגאה בכוחותיו.

דברי רש"י בשם חכמינו ז"ל מחזקים רעיון זה, וזהו פירושו למילים "וְאַחַר כָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן":

"אבל הזקנים, [שבתחילה היו עמם], נשמטו אחד אחד מאחרי משה ואהרן, עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלמין, לפי שיראו ללכת".

משה ואהרן, באומץ לב ומתוך ביטחון בה', המשיכו והתייצבו בגבורה מול פרעה, למרות השתמטות הזקנים.

נשאל את הילדים: מאין שאבו משה ואהרן אומץ כה רב?

נשיב: יראת ה' שהיתה בליבם ורצונם לשמוע בקול ה', נסכו בהם ביטחון מלא בה' שיגן עליהם, שהרי הם הולכים בשליחותו. נשאל את הילדים היכן חיזק ה' את משה לקראת ההליכה אל פרעה, ונגיע לפסוק כ"א בפרק הקודם, שם נאמר: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּלִקְתָּךְ לָשׁוּב מִצְרֵימָה רְאֵה כָּל הַמִּצְרִיִּים אֲשֶׁר שָׁמְתִי בְיָדְךָ וְעַשִׂיתָם לְפָנַי פְּרֹעָה", ועל כך כתב רש"י שם: "דע שעל מנת כן תלך, שתהא גבור בשליחותי לעשות כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו".

נדבר בהערצה על יראת ה' ועל מידת הביטחון שהיו במשה ואהרן, שבעזרתם יכלו להתמודד עם מצבים קשים ומסובכים בדרך לגאולתם של ישראל.

דברי משה ואהרן אל פרעה

נאמר בפסוק א': "...כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיְחַגּוּ לִי בַמִּדְבָּר"

משה ואהרן מקצרים בדבריהם לפרעה ומוכיחים אותו על שלושה דברים: על החזקתו את העם בארצו כאילו הם רכוש, על העבדתו אותם בפרך, ועל כך שכל אלו מעשים חמורים במיוחד כאשר מדובר בעם ה'.

תוכחה זו מראה על גבורה מופלאה של משה ואהרן בעמידתם מול פרעה ודרישתם את האמת והצדק ללא מורא. מדברי מרן הרב קוק אפשר ללמוד שבדברי משה ואהרן הקצרים היתה רמוזה ומקופלת תוכחה רחבה הרבה יותר, וכך כתב מרן הרב קוק בשירו "מאמר משה אל פרעה" (אורות הראי"ה עמ' יג):

"הלא תדע מלך אדיר האדם הלז למה נוצר, לא להדמות לחיתו יער... רק לכונן במשפט תבל... הן הבט במרחבי מלכותך... אם לא עשק ונלוז ורשע כסל... גם בעולתה ישלחו יד..."

לאור דברים אלו ניתן לתאר בפני הילדים מה רמזו משה ואהרן

בדבריהם לפני פרעה וכיצד הוכיחו אותו על הרשעות שבמדינתו ושהתנהגותו. נציין שגם לאחר שפרעה ענה בחוצפה, משה ואהרן לא נרתעו ממנו והמשיכו לדבר את דבר ה'.

רשעותו של פרעה

אפשר לתת לילדים לכתוב חיבור או להתבטא בעל פה ולהציע מה היה פרעה באמת צריך לומר ולעשות כאשר שמע את דבריהם האמיצים והאמיטיים של משה ואהרן, דברים שנאמרו מפי ה'. היה עליו לקבל את דבריהם הצודקים והישרים, להתחרט על התנהגותו הרעה ולשלח את העם. על ידי כך נבקר את התנהגותו הפוכה של פרעה, שהכביד את העבודה על עם ישראל.

נרגיל את הילד להבין מהי ההתנהגות החיובית והנכונה, עוד לפני שהוא רואה את הכישלון, ואז ביקורתו על הכישלון תהיה חריפה יותר.

נשאל את הילדים, מדוע פרעה לא ביקש לפגוע במשה ובאהרן, ונענה שתי תשובות:

- א. אולי העמידה האיתנה והאמיצה שלהם הרתיעה את פרעה.
- ב. ה' הגן עליהם. וכך כתב הנצי"ב (שמות ד, כא): "ועשיתם לפני פרעה – תעשה לפני פרעה ולא יהי בכחו למחות".

הכבדת השעבוד (פסוקים ה-יט)

פסוקים ה'-י"ד עוסקים בציווי האכזרי של פרעה לנוגשים, ובביצוע הציווי.

כדרכנו, לא נאריך במעשיהם הרעים של המצרים. נתמקד בשלוש נקודות: ביקורת על הרע, הזדהות עם הסבל ומעלתם של שוטרי בני ישראל.

ביקורת על הרע

נבקר באופן חריף ותמציתי את אכזריותו של פרעה ואת אדישותו לצערם הגדול של בני ישראל, באומרו: "...בִּי נִרְפִּים הֵם...". כמו כן נבקר את הלעג המרושע שלו על הרצון הטבעי והנורמלי של ישראל לחירות, באומרו: "...וְאֵל יִשְׁעוּ בְּדַבְרֵי שָׁקֶר...".

הזדהות עם סבלם של בני ישראל

בלימוד פסוק י"ב נדבר על הסבל הרב שנגרם לבני ישראל כאשר נפוצו והתפזרו בכל רחבי מצרים, ועל הלחץ שלחצו אותם המצרים לסיים את המתכונת שהוקצבה להם. נביא את הילדים להזדהות עם בני ישראל, ונעורר בהם רגישות לצער הזולת.

מסירותם של שוטרי בני ישראל

נאמר בפסוק יד: "וַיְכּוּ שׁוֹטְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל... לְאֹמֶר מְדוּעַ לֹא כָלִיתֶם חֲקֵכֶם...".

נשוחח עם הילדים על כך שמידת טוב ליבם ורחמנותם של השוטרים על אחיהם היתה למופת.

וכך כתב רש"י שם (בשם חכמינו ז"ל):

"השוטרים, ישראלים היו וחסים על חבריהם מלדחקם, וכשהיו משלימים הלבנים לנוגשים שהם מצריים, והיה חסר מן הסכום, היו

מִלְקִין אוֹתָם [הַנוֹגְשִׁים הַמְצַרִּים הָיוּ מַכִּים אֶת הַשׁוֹטְרִים
הַיְהוּדִים] עַל שְׁלֹא דִחְקוּ אֶת עוֹשֵׂי הַמְּלֹאכָה [עַל שְׁלֹא רָדוּ
בְּאַחֵיהֶם הַיְהוּדִים לַעֲמוּד בַּמַּכְסָה הַנְּדֵרֶשֶׁת]."

נדבר עם הילדים על הניסיון הקשה שעמדו בו השוטרים, כאשר בזמן העבודה היו צריכים להחליט, האם לדחוק את אחיהם בני ישראל בעבודה וללחוץ עליהם, ואז לא יקבלו מכות, או לנהוג ברחמנות ובסבלנות כלפי אחיהם, ואז יקבלו מכות קשות. נשבח את מידותיהם הטובות של השוטרים.

בניגוד לפסוקים הקודמים העוסקים בשלילה ועל כן דיברנו עליהם בקצרה, בפסוק זה נרחיב מפני שיש בו לימוד ערכי חשוב ביותר: מסירות למען עם ישראל, גם במחיר סבל.

דברי השוטרים למשה ואהרן ודברי משה אל ה'

(פסוקים כ-כג)

דברי השוטרים למשה ואהרן

נאמר בפסוק כא: "...יֵרָא ה' עֲלֵיכֶם וַיִּשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם אֶת רִיחֲנוּ בְּעֵינֵי פְרַעֲהָ..."

בפסוק זה השוטרים אומרים דברים קשים למשה ואהרן.

ננצל הזדמנות זו לדבר על מידת לימוד זכות, במיוחד על אדם הנמצא במצב רוח קשה. נסביר שהשוטרים דיברו בתקיפות ומתוך כאב עמוק על המצב הקשה של העם, שרק הלך והחריף בעקבות דיבור משה ואהרן אל פרעה.

דברי משה אל ה' ותשובת ה'

בפסוק כ"ב משה אומר: "...ה' לָמָּה הִרְעַתָּה לְעַם הַזֶּה לָמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי". משה רבנו אינו מאשים חלילה את ה', אלא מדבר מתוך כאב גדול על מצבם הקשה של בני ישראל שנגרם בעקבות התחלת ביצוע שליחותו, ובמילים "לָמָּה הִרְעַתָּה" אין הוא מתכוון חלילה לומר שה' עושה רע, אלא כוונתו שמפני ששלח אותו נגרם לעם דבר רע.

דברי משה כלפי שמים עדיין קשים הם, ואולי ראוי היה משה להיענש על דבריו, אך משה היה מלא באהבה ודאגה לבני עמו ומוכן היה להיענש למענם, כמבואר ב**חתם סופר** (בתחילת פרשת וארא): "...כי משה רבנו ע"ה הבין וידע כי לא נכון לדבר כן עם הקב"ה... וראוי היה להיענש על זה, אך להיותו מוסר גופו וגם נשמתו עבור ישראל להצלתם ולרחם עליהם, השליך נפשו מנגד... ובזכות זה זכה למה שלא זכו האבות...".

אולם ה' עונה למשה (שמות ו, יא): "...עַתָּה תִּרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפָרְעֵהּ כִּי בְיַד חֲזָקָה יִשְׁלַח־ם...". כלומר אכן פרעה הכביד יותר את העבודה, אבל אין להיבהל מכך, כי זה יהיה רק לזמן קצר ולאחר מכן ה' יכה את פרעה ועם ישראל יצא לחופשי.

כאן המקום להרחיב את הדיבור עם הילדים על יסוד אמוני חשוב, שלפעמים דבר נראה קשה ולא טוב ואנחנו לא מבינים מדוע הוא קורה, אך ה' מכוון להביא על ידו טובה גדולה.

המסרים העולים מפרק ה

דברי משה ואהרן אל פרעה

1. אמונת משה ואהרן וביטחונם בה'.
2. הגבורה והעז שלהם לדבר עם פרעה.
3. ביקורת על רשעותו של פרעה שמסרב לשמוע בקול ה'.
4. ביקורת על הלעג והאכזריות של פרעה.

דברי הרשע של פרעה וביצועם

1. הזדהות עם סבלם של בני ישראל בהכבדת העבודה.
2. חמלת שוטרי ישראל על אחיהם ונכונותם לקבל מכות עבורם.

דברי השוטרים למשה ואהרן ודברי משה אל ה'

1. לימוד זכות על השוטרים שדיברו מתוך מצוקת ליבם.
2. כאבו הגדול של משה מהמצב, ומתוך כך דבריו כלפי ה'.
3. לפעמים דבר נראה קשה ולא טוב, אך ה' מכוון להביא על ידו טובה גדולה.

סיכום פרשת שמות

בספר בראשית (מו, ג) הבטיח ה' ליעקב: "אַל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרַיִם כִּי לְגוֹי גָדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם". בפרשתנו קיים ה' הבטחה זו. למרות השעבוד הנורא של בני ישראל במצרים, הפרה אותם ה' והרבה אותם עד שנעשו לגוי גדול ורב.

ה' זכר את בריתו לאבותינו אברהם יצחק ויעקב, שמע את צעקת בניו מן העבודה, ריחם עליהם והכין את משה רבנו, מושיעם, להנהגת העם והוצאתו ממצרים.

כשגדל משה הטיל עליו ה' את השליחות הגדולה ביותר בקורות ההיסטוריה – הוצאת ישראל ממצרים.

ה' חיזק את משה באמרו, שבני ישראל יאמינו לדבריו, על אף היותם שקועים בעבודתם הקשה, ואף הבטיח למשה שיהיה עמו בשליחותו החשובה.

כאשר הודיעו משה ואהרן לעם על הבשורה הגדולה, התעודד העם, האמין והשתחוה לה'.

על אף ההחמרה שהיתה בעבודת הפרך מאז הופעת משה ואהרן לפני פרעה, חיזק ה' את משה והודיעו שמדובר בקושי זמני, אך דבר ה' יקום לעולם, ועתיד ה' לגאול את בניו ביד חזקה ובזרוע נטויה.

נר תמיד
לעילוי נשמת
אבינו וסבנו

ר' **אברהם יצחק** הי"ד
ב"ר אהרן הי"ד
שנור

אמיץ לבב
מסר נפשו למען העם והארץ

נפל בכפר עציון
ד' אייר תש"ח